

MARAŞLI ÂLİM MENZİOĞLU AHMET EFENDİ'NİN SÛRE TEFSİR YÖNTEMİ

Öğret. Gör. Durmuş ARSLAN*

Özet

Menzioğlu Ahmet Efendi 1888 de Kahramanmaraş'ın Elbistan kazasının Afşin (Efsus) nahyesine bağlı Bakraç (Aristl) kasabasında dünyaya gelmiştir. Babası Hacı Ömer Efendi, annesi Gülsüm hanımdır.

Ahmet Efendi, Osmanlı'nın son dönemlerinde medrese eğitimi alarak yetişen ilim adamlarımızdan birisidir. O medrese eğitimine köyünde başlamış, Konya medreselerinde tamamlamıştır. Cumhuriyet döneminde resmi görev kabul etmemiş, gayri-resmi olarak bir taraftan halka vaaz ve irşat, diğer taraftan talebe yetiştirme görevini sürdürmüştür. Bu esnada hem halka yaptığı vaaz ve sohbetlerini hem de talebelerini okutmak için hazırladığı ders notlarını deftere düzgün bir şekilde kaydetmiştir. Bu düzenli çalışmalarının neticesinde ortaya Kur'an-ı Kerim'in son iki cüzünün (29. ve 30. Cüzler) muhtasar bir tefsiri ortaya çıkmıştır. Ayrıca Bakara suresinin ilk ayetleri, Âyete'l-kürsî, Bakara suresinin son iki ayeti, Yâsin, Rahman ve Vaki'a surelerinin de tefsirini aynı metotla defterine kaydetmiştir.

Bu makalemizde Ahmet Efendinin ciddi ve sistemli kayıtlarının olduğu Osmanlıca el yazması defteri üzerinde bir çalışma yaparak onun tefsirdeki metodunu incelemeye çalışacağız.

SCOLAR OF MARASH MANZIOGLU AHMAD EFFENDI'S METHODOLOG OF SURAH COMMENTARY

Abstract

Manzioglu Ahmad Effendi was born in 1888 in the town of Bakrash affiliated to the region of Afshin connected to the Elbistan of Kahramanmarash. His father is Haji Omar Effendi, his mother is lady Gulsum.

---

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi

Ahmad Effendi is one of our scientists who took madrasah education during the last period of Ottoman era. He started his madrasah education in his village and completed it at other madrasahs in Konya. During the republican period he did not accept any official mission from the state, but he preached to people and educated students. While doing these activities, he smoothly recorded in his notebooks both his sermons and course notes that he prepared for his students. At the end of these studies, a brief commentary of the last two parts of the Qur'an (29. and 30. Parts) came out. In addition, he recorded in his notebook the commentaries of the first verses of surah Baqara, Ayat al-Kursi, and surahs of Yasin, Rahman and Vaqia in the same method.

In this article, we will try to examine Ahmad Effendi's methodology of commentary, studying on his manuscript notebook in the Ottoman Turkish in which are his critical and systematic records

Key words: madrasah, education preaching, commentary, methodology

I. GİRİŞ

Menzioğlu Ahmet Efendi, Osmanlı'nın son döneminde medrese eğitim sisteminin yetiştirdiği ilim adamları halkasının son serisinde yer alan örneklerden birisidir. O, bir anlamda Osmanlı'nın sonu ve Cumhuriyetin ilk çeyreğinde yaşamış birisi olarak bir anlamda geçiş döneminin temsilcilerinden birisi sayılabilir. Bu anlamda Ahmet Efendi'nin sûre tefsiri çalışmaları hem Osmanlı medrese eğitim sisteminin ilmî anlayışını yansıtmakta, hem de ele alınan problemlere yaklaşım ve çözüm önerileri sunmada ortaya koyduğu bakış açısıyla ilgili bize ciddi ipuçları vermektedir.

Ahmet Efendi'nin çalışması, tek bir sûre çalışması olmayıp "Sûrelerin Tefsiri" diyebileceğimiz birçok sûreyi kapsamaktadır. Çoğunluğu itibariyle Mekki sûreleri ça-

lişmasına konu edinmiş olması, teknik anlamda bir tercih olmayıp, düşündüğü çalışmanın sûre sıralamasından ötürüdür. Yani O, Mülk Sûresi'nden başlayarak Nas Sûresi'ne kadar olan sûrelerin tefsirini yazmayı amaçlamış, bu sıralamada eğer (Beyyine, Zilzâl, Nasr sûreleri gibi) bir Medenî sûre yer almışsa onu da ayırmamıştır. Bakara sûresinin ilk sekiz ayeti ile (aradaki diğer ayetler atlanarak) Ayetü'l-Kürsi ve aynı sûrenin son iki ayeti arasında kurulan bağlantı bir kenara bırakılacak olursa, genel olarak müellifin, her sûreyi müstakil olarak, ayet sırasıyla ve önce meal sonra tefsir tekniği ile ve ilgili yerde kavram açıklaması veya ayetin bütünü içerisinde bir konuyu ele alarak tefsir ettiği görülür. Bu arada onun, günün ilim diliyle uzun devrik cümleler kurduğu görülmektedir. Müellif tarafından okuyucuya verilmek istenen bilgiler, bu uzun ve devrik cümleler içerisinde, ilgili kaynaklardan özetlenerek, son bilinmesi gereken şekliyle verilmektedir.

Müellif bu çalışmasını Osmanlıca olarak kaleme almış ve bir defterde toplamıştır. Açık ve okunabilir bir yazı ile önce Bakara Sûresi'nin ilk sekiz ayetini, arkasından Ayetü'l-Kürsi'yi, sonra Bakara Sûresi'nin son iki ayetini, daha sonra da Mülk Sûresi'nden Nâs Sûresi'ne kadar Kur'an'daki sıralamaya göre yer alan sûreleri, en sonunda da Yâsin, Rahman ve Vakıa sûrelerinin tefsirini yazmıştı. Bunun, o gün halkın daha çok ezber olarak bildiği ve okuduğu bilinen sûreleri öncelikle ele almak düşüncesinden kaynaklandığı düşünülebilir. Bu çalışmanın, söz konusu sûrelerin mealde biraz daha geniş bir tefsirle halka öğretilmek istenmesi, halkın da bunu öğrenmek için bir talepte bulunmuş olmasından kaynaklanan bir sebeple kaleme alındığı düşünülürse, o günün ilim adamlarının eserlerini telif ederken halkın ihtiyaçla-

rını öncelediklerini söylemek mümkündür.

II. MENZIOĞLU AHMET EFENDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

A.HAYATI¹

Menzioğlu Ahmet Efendi, Kahramanmaraş'ın Elbistan Kazası'nın Afşin (Efsus) Nahiyesi'ne bağlı Bakraç Kasabası'nda (Arıstıl) 1888 yılında dünyaya gelmiştir. Babası Hacı Ömer Efendi, annesi Gülsüm Hanım'dır.

Ahmet Efendi, ilk tahsiline Bakraç köyünde (Arıstıl) imamlık yapan Afşin'li (Efsus) Ömer Hafız'da başlamıştır. O, Ömer Hafız'da okurken, bir gün hocasının kendisine sert ve aşağılayıcı biçimde 'Sen de oku Ahmet Efendi' demesi üzerine gülen arkadaşları arasında mahcup duruma düşmüş ve okuduğu medreseden ayrılmıştır.

Ahmet Efendi, amcası Mevlüt Efendi'nin de destek ve yardımlarıyla tahsilini devam ettirmek için, Efsus ve Elbistan'dan birkaç arkadaşıyla birlikte Maraş'a, oradan da Antep'e gidip **İlsubaşı** Camisi'nin bitişiğindeki Külliye'ye yerleşmiştir. İki yılı Buharalı Kara Hafız'da olmak üzere toplam altı yıl bu medresede Arapça eğitimi almıştır. Daha sonra bilinmeyen bir nedenle Antep'teki Medrese kapatılınca, arkadaşlarıyla birlikte yarım kalan eğitimlerini devam ettirebilmek için Konya'ya gitmiştir. Ahmet Efendi Konya'daki medresede on yıl kadar eğitim gördükten sonra köyüne dönmüştür. Ancak bir gün kendisine sorulan bir feraiz sorusu sebebiyle, Ferâiz ilmindeki ek-

---

¹ Demir, Necati, Yrd. Doç. Dr, *Afşin ve Yöresi Tarihi* (yayıma hazır çalışma). Necati Demir, Menzioğlu Ahmet Efendi'nin hayatı hakkındaki bilgileri, oğlu Zeki Ağır, kızı ve hayatta olan yeğenleri ve diğer tanıyanlardan almıştır. Biz de oğlu Zeki Ağır'la görüşüp merhumun hayatı ile ilgili bu yazılardan farklı bir bilgiye sahip olup olmadıklarını sorduğumuzda, gerekli bilgilerin tümünü Necati Demir'e aktardıklarını ve buna ilave edecek başka bir bilgilerinin olmadığını söylediler. Bu sebeple biz de bu bilgileri Necati Demir'in çalışmasından aldık.

sıklığını hissetmiş ve tekrar daha üst düzeyde eğitim veren Konya'daki başka bir medreseye gitmiş, orada **İnce-su'lu Mustafa Efendi, Tavas'lı Ahmet Efendi** gibi âlimlerden 8 yıl Ferâiz okumuştur. Daha sonra o, bu medreseden de mezun olarak tekrar köyüne dönmüş, kendi köyünden Ayşe Hanım'la evlenerek yuva kurmuştur. Onun hayatı boyunca unutamadığı ders hocalarından birisi de **Bergamalı Hacı Hasan Efendi** olmuştur.

Ahmet Efendi'ye Diyanet İşleri Başkanlığı taşra teşkilatında görev (Müftülük gibi) teklif edilmiş ise de, o, bir takım idari sebeplerle bu teklifi kabul etmemiştir. O, kendi çevresindeki insanlara hizmet etmek için her ne kadar bir çok sıkıntılara katlanıp, fedakârlıklarda bulunmuş ise de, ne Arıstıl'ın ne de Efsus'un ileri gelenlerinden yeteri kadar itibar görmemiş, kendisine gereken değer verilmemiştir. Ona gereken ilgi ve destek kendi köyünden ve çevresinden değil, diğer köylerden, bilhassa Elbistan eşrafından ve esnafından gelmiştir. Denildiğine göre "Arıstıl ağaları, Ahmet Efendi'den istedikleri fetvayı alamadıklarında 'hükümet aleyhine faaliyet yapıyor' diye 1944 yılına kadar Elbistan Ağır Ceza Mahkemesine, sonra da Afşin adliyesine şikâyette bulunmuşlardır. Ancak her defasında Elbistan'ın eşrafı ve esnafı, Afşin'de de Manifaturacı Çırağiloğlu Hafız Efendi² onun yanında yer alarak tutuklanmasına engel olmuştur."³

Ahmet Efendi kendi çevresinde, kimsenin çıkarına alet edemediği, günahlarını onaylatamadığı bir âlim olarak tanınmıştır. Hayatlarının en verimli günlerinde Türkiye onların öğretim gücünden ve eğitim faaliyetinden en üst derecede gereği gibi yararlanamamışsa da, o, kendi

---

² İlk hocası Ömer Hafız'ın oğludur

³ Bu bilgi Menzioğlu Ahmet Efendi'nin yeğeninden alınmıştır.

halinde 1920'li yıllardan 1953 yılına kadar bir taraftan ilmî çalışmalarını kendi köyündeki nâ-müsait şartlar altında sürdürmeye çalışmış, bir taraftan da bütün zorluklara rağmen talebe okutmayı sürdürmüştür. O günün Türkiye'sinde ilmiye mensuplarının bu insanüstü çabalarını anlayabilmek için, dönemin psikolojik, sosyolojik, siyasî ve hukukî şartlarının çok iyi tanınması ve tahlil edilmesi gerekir. Zira onların bu fedakârlıkları ve olağanüstü gayretleri sayesinde insanlarımız imkân nispetinde dinlerine bağlı kalmayı başaramışlardır. Aslında bu durum onların en büyük eseri olarak tarihteki yerini almıştır. Çünkü günümüzden geriye dönüp baktığımızda çevremizde din adına ne kadar güzellik varsa, bu onların eseridir.

Ahmet Efendi'nin bir taraftan gizli-saklı talebe okutmaya çalışması, bir taraftan halkı irşat için gece gündüz gayret göstermesi, birtakım kötü niyetli insanların içindeki kötülük hislerini galeyana getirerek, şimşekleri üzerine çekmiştir. Bu kişiler her defasında onu, "Devrimlere aykırı konuşuyor, Arapça çocuk okutuyor, laikliğe aykırı fetvalar veriyor" diye sürekli üst makamlara şikâyet etmişlerdir. Onların bu tür şikâyetleri yüzünden Ahmet Efendi ömrünün otuzbeş yılını, bazen senede birkaç kez, bazen ayda bir olmak üzere, önceleri Elbistan'a, 1944 yılında ilçe olduktan sonra da Afşin'e gidip ifade vererek geçirmiştir. Nihayet katlandığı bu sıkıntılara altmış beş yaşına kadar direnebilmiş ve 1953 yılında bir Miraç gecesine rastlayan Cuma günü vefat etmiştir.

B.ESERLERİ

Menzioğlu Ahmet Efendi yaşadığı köyünde, kendi sınırlı imkânlarıyla, çocuk yaşta girdiği ilim yolunda ilerlemeye devam etmiştir. Tefsir, fıkıh, hadis, kelam ve şiir alanındaki çalışmalarını Osmanlıca olarak defterlere kay-

detmiş, bu defterler birer yazma eser olarak günümüze kadar çocukları vasıtasıyla kaybolmadan gelebilmiştir. Düzgün, okunabilir bir Osmanlıca el yazısıyla kaleme alınan bu çalışmalar, orijinal tek nüsha olarak oğlu Zeki Ağır tarafından korunmaktadır.

1. FIKİH RİSALESİ

Bizim üzerinde çalıştığımız sûre tefsirlerini konu alan defterinden ayrı olarak bir de Ahmet Efendi'ye ait fıkıh/fetvâ konularını içeren bir defter daha vardır. O, bu defterde bazı fetvâları Osmanlıca olarak kaleme almış, bazılarını da Arapça olarak kaynaktan direkt aktarmak ve kaynağını da kitap ismi, cilt ve sayfa numarasıyla zikretmek sûretiyle yazmıştır. Fetvaların deftere kaydı sırasında ele alınan meseleler, konuları itibariyle (ibadet, muamelât vs. şeklinde) bir tasnife tabi tutulmamıştır. Ancak eski fetvâ verme tekniğine uygun olarak soru, deftere, “mesele” diye kaydedilip, sonuna da “el-cevâb, olur” veya “el-cevab, olmaz” diye hüküm verilmiş, bunun hangi fetvâ kitabı kaynağından alındığı da zikredilmiştir. Bu kayıt sırasında defter sayfasına sıralı bir şekilde değil de adeta boşluk bırakılmayacak biçimde, ama yazılar ve meseleler birbirine karıştırılmadan rahatça okunabilir bir tarzda tasnif edilerek yazılmıştır. Uzunca bir zamanın geçmiş olması ve biraz da itina gösterilmemesi sebebiyle defterin ilk birkaç yaprağı yırtılmış, bazıları da yıpranarak okunamaz hale gelmiştir. Biz bu deftere dikkatleri çekmek için yazılan fetvalardan bir iki örnek sunmakla yetineceğiz:

Örnek 1:

“Mesele: Zeyd-i sâim (oruçlu Zeyd), bir nehre dalıp gusledip, lakin cevfine (içine) su dâhil olmasa, nehre dalmakla savmı (orucu) fasit olur mu? El-cevap: olmaz. (Fetâvâ-yı Ali Efendi, s. 32)”

Örnek 2:

“Hind’in sakin olduğu evinden gayrı bir evi olup Hind o evi icara verse, evden Hind’e zekât lazım gelir mi? El-cevap: gelmez. (*Behcetü'l-Fetâva*, s. 30; *Dürer*, c.1, s.173”)

Örnek 3:

“و عند محمد ان كان الزوج جنونا او جزاما او برصا فالمرأة بالخيار” (*Dürerü'l-Gurer*, c.1, s.400”) Burada soruya, ilgili Arapça ibare ki-taptan nakledilmek sûretiyle cevap verilmiştir.

Biz burada bu örneklerle yetinerek söz konusu defterin hem fetva tekniği hem kaynakları hem de o dönemde en çok sorulan sorular ve bunlara verilen cevapların değerlendirilmesi açısından ele alınıp incelenmesinin faydalı olacağını düşünüyor, ilgili araştırmacıların dikkatlerini çekiyoruz.

2. ELFÂZ-I KÜFÜR RİSALESİ

Ahmet Efendi'nin birkaç sayfayı geçmeyen bu risalesi, fetvâ kitaplarından derlenmiş olup, birtakım küfür sözlerin hem itikât hem de nikâh açısından ne kadar tehlikeli sonuçlar doğurabileceğini ortaya koymak için yazılmıştır. Özellikle bu küfürlerin dine, imana, ağıza veya din-iman kastıyla mezhebe olması durumunda tecdîd-i iman ve tecdîd-i nikâh gerekeceği çeşitli fetvâlarla örneklenirilmiş, fetvâların hangi fetvâ kitabından alındığı kitap adı ve sayfa numarasıyla belirtilmiştir.

3. ESMÂ-Yİ HÜSNÂ RİSALESİ

Ahmet Efendi bu risâlesini oldukça küçük bir yazı ile kaleme almıştır. Okumakta oldukça zorlandığımız bu risalede Esmâ-yi Hüsnâ (Allah'ın en güzel isimleri), teker teker bir veya bir kaç cümle ile açıklanmıştır. Biz bu risalenin giriş cümlelerini örnek olarak burada zikretmekle yetineceğiz:

”بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَ اللَّهِ الْأَسْمَاءِ الْحُسْنَى فَادْعُوهُ بِهَا“⁴ Allah-u Teâlâ'nın Esmâ-yi Hüsnâsı vardır. Yani onun için meânî vardır kim, ol meâninin ahsenidir. İmdi onu ol esmâ ile tesmiye eyledi. Rivâyet olundu ki, bir racül salâtında Allah ve Rahmân ismi ile dua eyledi. Mekke müşrikleri, ‘Muhammed ve ashabı Rabb-ı vâhîde ibâdet ederiz derlerken, sebep nedir ki iki isim zikredip, Allah ve Rahman derler’ deyince, bu ayet nazil olup, Nebî (AS) buyurdu ki: ان الله تسعة ان الله تسعة Peygamberimiz: ‘Allah-u Teâlâ'nın doksan dokuz, yüzden bir eksik esmâsı vardır. Bir kimse ki onu ihsâ ede, cennete girer.’⁵ Yani her ismin hakkına riayet ede, muktezâsıyla amel ede. Meselâ er-Rezzâk dediğinde Hak Teâlâ'nın rızık verici olduğuna inanıp gayrıdan tamamını kese. Yine ed-Dârru'n-Nâfi' dediğinde hayır ve şerrin cemisinin Allah-u Teâlâ'dan olduğunu bilip menfaata şükür, mazarrata sabrede. Sair isimlerin hukûkuna bu minval üzere riayet ede. Bazıları dediler ki, ahsâ (احصا)'dan murat, isimlerin manalarını bilip tasdik ede veyahut teberrük ve ihlasla o isimleri add ede (saya). İmam Buhârî, ‘yani ezber ede’ der. Azhar olan da budur. Zira rivâyet-i âharda من حفظها نجى من أحصاها نجا yerine من حفظها gelmiştir.”

Müellif bundan sonra Esmâ-yi Hüsnâ'nın açıklamasına geçmektedir. Örneğin: هو الله الذى لا اله الا هو “Hak celle ve âlâ Hüviyet ve Zât haysiyetinden Allah'dır ki, Halkın O'ndan gayrı Ma'budu yoktur” dedikten sonra diğer isimleri de sırayla aynı şekilde kısa ve özlü bir biçimde açıklamaktadır.

4.MEKTUPLARI

Ahmet Efendiye zaman zaman çevreden çeşitli se-

⁴ “En güzel isimler Allah'ındır, öyleyse bu en güzel isimlerle dua edin.” A'raf, 7/180.

⁵ Buhârî, IX, 261 (2531); XXII, 393 (6843) (Şamile v. 2).

beplerle mektuplar gelmiş, o da bunlara cevaplar yazmıştır. Bu mektuplar arasında asker mektupları olduğu gibi, ilmi tartışma için yazılanlar da vardır. Bunlardan birisi de abdest ayetindeki başın mesh edilmesi ile ilgilidir. “Hidayet Haktandır” başlığını taşıyan bu mektubu Ahmet Efendi “Muhterem Sefer Efendiye”⁶ başlığından da anlaşılacağı üzere, Sefer Efendi adındaki bir hoca efendiye yazmıştır. Mektubun “asabiyetim tezâyüd etmektedir, bu da zât-ı fâzılâneye ta’rizdir” şeklindeki ilk satırından, o gün yapılmakta olan bir tartışmaya ilmi bir mutala ile sitemkâr bir cevap vermek amacıyla yazıldığı anlaşılmaktadır. Mektuptan elimizde olan kısmı 15 maddeyi içeren oldukça uzun bir metindir. Birinci madde diye numara verdiği ve “ser mezheb İmam-ı Azam ve İmam-ı Yusuf ve İmam-ı Muhammed rahmetullahi aleyhim hazretlerinden başka müellif ve musannifinin kitaplarına tân eden ve cehle nispet eden kimse(nin bu iddiası), müctehid(lik) iddia etmek sayılabilir” şeklindeki paragraf, mektubun yazılış amacı ve içeriği hakkında bilgi vermektedir. İlk beş maddede abdest ayetindeki başın mesh edilmesi meselesinde “meshin miktarı” ile ilgili mezhepler arasındaki ihtilafın sebebi, fıkıh usulü bağlamında bir takım sorular sorularak tartışılmış, farz-ı itikâdî ve farz-ı amelî ayırımına dikkat çekilmiştir. Beş ve altıncı maddelerde taklîd konusu ele alınmış ve mukallid dört kısma ayrılarak, ehl-i tervîc, ashab-ı tercih ve ashab-ı temyîz açıklanıp daha sonra da “bu zevât-ı kiramın haklarında, ‘kitaplarına bidat-ı seyyie yazmışlar’ demek küfrü iltizam etmez mi?” diye bir soru ile tamamlanmıştır. Yedinci maddeden itibaren ise Cuma namazı ve Cuma namazının edasının şartları aynı usul-i fıkıh metoduyla ve bir soruya cevap

---

⁶ Ulu Camii İmamı.

verecek şekilde açıklanmaktadır.

Ahmet Efendi bir başka mektubunda da yine Cuma namazı ile ilgili “zühr-i âhir” meselesini ele almakta ve zühr-i âhiri bidat olarak gören birisine cevap vermektedir. Zühr-i âhirin kılınması gerektiğini, bu uygulamanın söylendiği gibi bidat olmadığını bu konunun yer aldığı ilk fıkıh kaynaklarına vurgu yaparak ibarelerle deliller getirmiştir.

Her iki mektubunda da Ahmet Efendi'nin, kaynaklar incelenmeden, ilmi olmayan, itham edici bir üslupla bu meselelerin ulu orta halkın huzuruna getirilmesinden üzüntü duyduğu ve söz konusu kişilere karşı tarizkar bir üslup kullandığı görülmektedir. Bu her iki mektubun fıkıh usulü ve deliller açısından incelenerek değerlendirilmesi başka bir çalışmanın konusu olabilir.

5.SÜRE TEFSİRLERİ

Ahmet Efendi'nin üzerinde inceleme yaptığımız bu çalışması, birçok sûrenin tefsirinin yer aldığı bir eserdir. Eser neşredilmediğinden defter halindedir. Biz bu makalemizde Ahmet Efendi'nin sûre tefsirlerini kaydettiği defteri esas alarak, onun yeptiği çalışmayı ve tefsirciliğini incelemeye çalışacağız.

II. MENZİOĞLU AHMET EFENDİ'NİN TEFSİRİNDEKİ YÖNTEMİ

A. GENEL BİLGİLER

Hayatı hakkında bilgi verirken de belirttiğimiz gibi Menzioğlu Ahmet Efendi, XIX. Yüzyılın sonu ile XX. Yüzyılın birinci yarısında yaşamış bir âlimdir. Bu yıllar, hatırlanacağı üzere Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyal ve siyasal çalkantıların, ekonomik yoksullukların, bölünmelerin, parçalanmaların ve işgallerin yaşandığı yıllardır. Bu yıllar, matbuat imkânlarının kısıtlı, eğitim imkânlarının

yetersiz, millet olarak (yoksulluklar, savaşlar vs sebeplerle) yorgunlukların hat safhaya ulaştığı yıllardır. Menzioğlu Ahmet Efendi, yaşadığı bu zaman dilimi içerisinde iki dünya savaşını ve bir kurtuluş mücadelesini bizzat görmüş, imparatorluktan cumhuriyete geçişteki birtakım değişim ve dönüşümlerin sosyal ve siyasal sancılarını hem tanık hem sanık sıfatıyla yaşamıştır. Bu dönemde ilim yoluna adım atan Menzioğlu Ahmet Efendi'nin uzunca denilebilecek bir medrese eğitimiyle, günün şartlarına göre Anadolu'da alınabilecek belki en iyi eğitimi alarak yetiştiği ve medrese müfredatına uygun olarak tefsir alanında ulaşabildiği kaynakları okuyarak bir birikim oluşturduğu söylenebilir.

Ehl-i Sünnet mezhebine bağlı bir eğitimle yetişen Ahmet Efendi bir taraftan resmi bir görev kabul etmemiş, diğer taraftan da kendisinin halkı dini konularda irşad etmek ve bildiklerini başkalarına öğretmekle sorumlu olduğunu düşünerek hem okumak, hem okutmak, hem de va'zu nasihatta bulunmaktan bir an bile geri kalmamıştır. Ahmet Efendi, bir eğitim kurumu çatısı altında değil de zaman zaman evinde, zaman zaman köyünün camisinde, zaman zaman uzak yerlerden gelen talebelere kendinin belirlediği geçici mekânlarda, halkın toplu olarak bulunduğu cemiyetlerde, problemlerinin çözümü için kendisine müracaat edildiği ortamlarda gönüllü olarak bu faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu faaliyetler onu sürekli olarak okumaya ve okuduklarından defterlere düzenli notlar tutmaya götürmüş, tefsir çalışmaları da böyle sistemli ve düzenli not tutma çalışmasının bir ürünü olarak ortaya çıkmış olabilir. Çünkü o bir taraftan talebe okutmuş, onları okutmak için kendisi ders hazırlamış, hazırladığı bu notlarla öğrencilerine ders anlatmış, bunun için de çalışmasında ilim dilini ve tefsir metodunu

kullanmıştır. Bir taraftan halkı aydınlatırken bir taraftan da çevresindeki itikâdî, amelî ve ahlakî yanlışlıklarla mücadele etmiş, bunun için de kaynaklardan aktardığı bilgileri ilim ve muhakeme süzgecinden geçirip vicdanlarda etki uyandıracak bir üslup kullanmıştır. Bu sebeple müellifin, tefsirinde dirayet metoduna ağırlık verdiği söylenebilir. Zira merhumun yazdığı sûre tefsirleri orta hacimde, fazla teferruat içermeyen bazı rivayetleri, nüzul sebeplerini, sahabe ve tabiin görüşlerini içerse de ağırlıklı olarak dirayet tefsir özellikleri taşıyan bir çalışmadır.

Bu çalışma niçin yapılmış olabilir? Ahmet Efendi'nin bu çalışmayı niçin yaptığı ile ilgili elimizde kesin bir bilgi yoktur. Belki o, tefsir ettiği sûrelere bir mukaddime yazmış olsaydı, oradan bununla ilgili açık bir bilgiye ulaşılabilirdik. Ancak çalışmanın bir mukaddimesi bulunmadığından, müellifin bu konudaki amacının ne olduğunu açıkça ortaya koyan bir bilgiye ulaşma şansına sahip değiliz. Bu sebeple biz de bu sorunun cevabını, yukarıda genel bilgiler başlığı altında ele aldığımız sosyal şartlardan kaynaklanan özel durumlar ve tefsirin genel özelliklerini göz önüne alarak şu şekilde özetleyebiliriz:

1- Ahmet Efendi, Medrese müfredatı çerçevesinde temel tefsir kaynaklarını tanımış ve ilgili üstatlardan okuyup gerekli donanımına ulaşmış bir ilim adamı olarak kendisinden tefsir okumak isteyen talebelerine ders okutmak için böyle bir çalışma yapmış olabilir. Zira dönemin şartları da göz önüne alındığında, Ahmet Efendi'nin öğrencilerine hem teknik tefsir bilgilerini öğretmek, hem de ehl-i sünnetin temel görüşleri çerçevesinde Kur'an'ı anlamalarına yardımcı olmak için önceden hazırladığı ders notlarıyla öğrencilerine ders okutmanın daha yararlı olacağına kanaat getirmesiyle bu sûre tefsirleri meydana gelmiş olabilir. Arapça sarf ve nahiv bilgilerine,

kelime tahlillerine ve Müşkilü'l-Kur'an, müteşabihât gibi konulara yer vermesinden böyle bir sonuca varmak mümkündür.

2- Ahmet Efendi, çevresinde tanınan bir âlim olarak ilmi yeterliliği tartışmasız kabul edildiği için onun vaaz ve sohbetlerinde bulunanlar arasında halktan okuma yazma bilmeyenler olabildiği gibi, belli seviyede ilim adamları da bulunur, herkes kendi seviyesine göre istifade ederdi. Bu durumda olan bir kimsenin önceden hazırlanarak cemaatinin karşısına çıkması, her seviyeden insanların istifade edeceği bilgileri bir arada vermesi kendisi hakkındaki kanaatleri pekiştirmiş olmasının yanı sıra böyle bir eserin de ortaya çıkmasına vesile olmuş olabilir. Onun, çevresinde gözlemlediği inanç zaafiyetlerine, ibadetlerdeki gevşekliğe ve ahlak konusundaki zafiyetlere ehl-i sünnet anlayışı çerçevesinde bizzat Kur'an penceresinden ve kaynaklardaki en gerekli bilgileri süzerek özetlemiş olmasından bu sonuca ulaşmak mümkündür.

3- Âlimlerin camilerde ders halkası oluşturmaları çok eskilere dayanan bir gelenektir. Bu gelenek medrese kültürüne sahip âlimlerimiz tarafından yakın zamana kadar devam ettirilmiştir. Bugün bile bu geleneği sürdüren âlimlerimiz ve bu geleneklerin yaşatıldığı camilerimiz mevcuttur. Bu gelenekte, ehil olan üstatlar haftanın belli günlerinde veya günün belli vakitlerinde (sabah namazından sonra, öğle namazından önce gibi), ya belli bir kiptan sıra ile veya çeşitli tefsir kaynaklarından hazırlanarak kendi ilmi birikimiyle birlikte belli süreleri sırasıyla tefsir etmek sūretiyle hem cemaate va'z ederler, hem de kendisinden tefsir dersi almak isteyenlere ders okutmuş olurlardı. Kanaatimizce merhum Ahmet Efendi de böyle bir geleneği devam ettirmek için bir taraftan öğrencilerine tefsir dersi okutmuş, bir taraftan da cemaatine va'z u

nasihatta bulunmuştur. Böylece talebeleri için ders halkası aynı zamanda cemaati için va'z ve irşad olmuştur. O, bu derse hazırlanırken taradığı kaynaklardan elde ettiği bilgileri kendi metoduyla düzenli olarak bir deftere kaydederek emek ve bilgi birikiminin kaybolup gitmesini önlemek ve gerektiğinde tekrar aynı bilgilerden yeniden yararlanmak için bu çalışmayı yapmış olabilir.

B. TEFSİRİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

1- Menzioğlu Ahmet Efendi Sûre Tefsirleri'nde bazı rivâyetlere yer vermiş olsa da ağırlıklı olarak dirâyete yer verdiğinden, onun bu çalışması daha çok bir dirâyet tefsiri çalışmasıdır.

2- Ayetlerin tefsiri sırasında verilen bilgiler, müellifin kendi birikiminin ve zaman zaman zikrettiği kaynaklarda yer alan geniş bilgilerin genel bir tür özeti gibidir.

3- Genelde kelimelerin lügat ve terim anlamlarına, yeri geldikçe de sarf ve nahiv ıstılahlarına yer verilerek ayetlerin tefsiri yoluna gidilmiştir.

4- Ayetlerin tefsirinde ağırlıklı olarak kelimelere yer verilmiş, insanlar amel-i salihe teşvik edilip kötülüklerden sakındırılmıştır. Fıkıh ıstılahları kullanılmış olsa da fıkıh konularının teferruatına girilmemiştir.

5-Tefsirde ağırlıklı olarak ehl-i sünnetin görüşlerine yer verilmiş olup, yeri geldiğinde tefsir edilen ayet delil gösterilerek ehl-i bida't denilen ehl-i sünnet karşıtı görüşler zaman zaman isimleri de zikredilerek reddedilmiştir.

6- Ayetler sûredeki sırasına göre tefsir edilmiştir. Tefsir edilirken çoğunlukla önce ayete meal verilip, sonra tefsirine geçilmiştir.

7- Tefsir sırasında sebeb-i nüzule yer verilmiş, zaman zaman bazı ayetlerin tefsirinde sahabe ve tabiun âlimlerinin isimleri zikredilerek görüşleri delil gösterilmiştir.

tir.

8-Yeri geldiğinde ayetlerin tekrar edip etmediği, ayet ve hadislerin manalarında çelişki olup olmadığı ile ilgili bilgiler verilmiştir.

9- Ayette geçen kavramların kelime ve ıstılah anlamları verildikten sonra genellikle ayetin kazandığı geniş anlam, 'buna göre mana-yı nâzım' denilerek 'icmalî' bir şekilde toparlanarak verilmektedir. Ayrıca her ayetin tefsirinin bittiği yerde gelecek ayetle bir bağlantı cümlesi kurularak, ayetler arası ilişki devam ettirilerek mana bütünlüğü sağlanmıştır. Kurulan bu bağlantı cümlesinin bir devamı gibi de ayet zikredilmekte ve ayetin sonunda 'bu-yuruyor' ifadesiyle cümle tamamlanmaktadır.

10-Bazı ayetlere meal verilerek geçilirken, bazı ayetler daha geniş bir şekilde tefsir edilmiş; az da olsa bazı ayetlerde de önce kelime izahlarıyla birlikte sebeb-i nüzul zikredilip sonra meal verilmesi cihetine gidilmiştir.

11-Genel olarak İsrailiyyâta yer verilmemiş ise de, tefsir için zikredilen hadislerin birinci dereceden (Kütüb-i sitte gibi) kaynaklardan olup olmadığına dikkat edilmediğinden ihtiyatla karşılanabilecek nakiller de yer almıştır.

C. TEFSİRİNİN KAYNAKLARI

Menzioğlu Ahmet Efendi sûreleri tefsir ederken çeşitli kaynakları bazen kitap ismi ile bazen de müelliflerinin meşhur olan ismi ile (Râzî, Hâzin gibi) zikretmiştir ki bununla hem eser hem de müellif birlikte zikredilmiş olmaktadır. Bundan müellifin tefsirinde çeşitli kaynaklardan istifade ettiği anlaşılmaktadır. Onun zikrettiği tefsir kaynakları: Fahreddîn-i Râzî'nin *Mefâtihü'l-Ğayb* adlı tefsiri, Kâdi Beyzâvi'nin *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl* adlı tefsiri, Şeyh Alâü'd-Dîn Ali b. Muhammed es-Sofi'nin (*Hâzin* diye meşhur olan) *Lübâbü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl*

adlı tefsiri ve Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî'nin (*Medâdik* diye meşhur olan) *Medâdikü't-Tenzil ve hakâiku't-Te'vil* adlı tefsiridir.

Hadisten ise Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî'nin *es-Sahîh*, Müslim b. el-Haccâc'ın *es-Sahîh*, Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî'nin *es-Sünen* ve Celâlü'd-Dîn Abdurrahman Ebû Bekr es-Suyûtî (849/1445-911/1505)'nin *el-Câmiu's-Sağîr* adlı eserlerinin zikri geçmektedir. Bunlardan ayrı olarak bir de İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin *Fıkh-ı Ekber*'i zikredilmektedir.

D. TEFSİRİNDEKİ YÖNTEMİ

1. LÜGAT YARDIMIYLA TEFSİRİ

a. Ahmet Edendi tefsir ettiği ayette yer alan bazı kelimelerin lügat anlamlarını verdikten sonra “buna göre mana-yı nazım” diyerek açıklamasını icmâlî bir mana ile tamamlar. Bunu yaparken her hangi bir kaynağa atıfta bulunmaz.

Örnek 1- el-Hâkka sûresinin 44-45. ayetlerinin tefsirinde şöyle denilmektedir: **“Tekavvül** (تقول), iftira manasınadır. **Vetîn** (وتين), kalpte bir damar ki, kesildiği anda o damarın sahibi ölür. Buna nazaran mana, eğer Muhammed (aleyhisselam) Bizim vahyetmediğimiz bazı sözleri, Bizim üzerimize iftira olarak size söylemiş olsaydı, Biz onu Kudretimizle tutar ve kalbinde olan can damarını keser, birden öldürürdük, demektir⁷”

Örnek 2- Kıyâme sûresi'nin 14. ayetini şöyle tefsir etmektedir: **“Basîrah** (بصيرة) demek, insan kendi nefsinde hatasını görür demektir. Yahut **basîrah** (بصيرة) demek, aza-yı cevârihi nefsi üzerine şahittir, demektir. Mana-yı

⁷ Menzioğlu Ahmet Efendi, Sure Tefsir Defteri, varak no: 29a

nazım, o günde insana a'mâlinden haber verilir, belki haber şöyle dursun, insan kendi a'mâlinin tafsilini kendi bilir, demektir.⁸

b. Bazen kelimelerin tekil ve çoğul olduğuna işaret ederek anlam verir.

Müeliflin çok fazla muracaat etmediği bir metot olmakla beraber bazen kelimelerin tekil ve çoğul olduğuna işaret ederek anlam verir.

Örnek 1- İnsan sûresinin 5. ayetinin tefsirinde 'ebrâr' kelimesini çoğul olduğunu zikrederek şöyle mana verir: "**Ebrâr** أبرار, برّ, kelimesinin cem'idir ki iyi kimseler demektir.⁹"

Örnek 2- Meâric sûresinin 30. ayetinde geçen 'ezvâc' kelimesinin çoğul olduğunu zikrettikten sonra şu anlamı vermektedir: "**Ezvâc** (أزواج) **zevc** (زوج) in cem'i olduğu cihetle, milk-i nikâhla kendilerinin malik oldukları hatunları demektir.¹⁰"

c. Bazen kelimelerin anlamını vermekle yetinip tekrar icmalî bir mana verme cihetine gitmez.

Örnek 1- Meâric Sûresi'nin 15-16. ayetlerinin tefsirinde bunu görmekteyiz: "**Lezâ** (لظى), ateşi alevle yanıcı cehennemın ismidir. **Nezzâaten** (نزاعة), şiddetle soyup çıkaran manasıdır. **Şevâ** (شوى), yüzün ve başın derileridir yahut etraf-ı azadır, eli ve ayakları gibi. **Kellâ** (كلا), öyle değil manasına, âsilerin arzusunu reddetmektir.¹¹"

Örnek 2- el-Karia sûresi'nin 4. ayetinin tefsiri de bu şekildedir: "**Ferâş** (فراش), ateşe dökülen pervânedir.

---

⁸ Menziöglu, age, varak no: 52b

⁹ Menziöglu, age, varak no: 56a

¹⁰ Menziöglu, age, varak no: 32a

¹¹ Menziöglu, age varak no: 31a

Mebûs (مبثوث), dağılmış demektir.¹²

d. Bazen Arapça bir kelimeyi yine Arapça bir kelime ile açıklayıp, cümle içerisinde de anlamını vermektedir.

Örnek 1- Leyl sûresinin 15. ayetini bu şekilde tefsir ederek şöyle demiştir: "لا يلزمها, لا يصلحها (lâ yelzemüha) manasıdır. Cehennem ancak ziyade şakî olanlara ki, kâfirlere lazım olur. Zira ehl-i imandan fâsıklar cehenneme girseler de günahları miktarı yanıp çıkarılacaklarından, cehennem onlara lazım ve onlar cehenneme mülâzım olmazlar demektir.¹³"

Örnek 2- Fecr sûresinin 5. ayetinin tefsiridir: "**Hicr** (حجر), **men'** (منع) manasıdır. Akıl sahibini günahlardan ve layık olmadık şeylerden menettiği için, bu ayette akla **hicr** (حجر) denmiştir.¹⁴"

e. Bazen Arapça bir kelimeyi, Arapça bir cümle ile tefsir eder.

Örnek 1- Abese sûresi'nin 35. ayetinin tefsiri şöyledir: "يعنيه يصرفه ويصدّه عن القرابة)" yani, o günde herkesin meşgalesi, akrabanın halini sual etmekten men eder, demektir.¹⁵"

Örnek 2- 'Alâ sûresi'nin 6. ayetinin tefsiri ise şöyledir: "**Senukriuke** (سنقروك) demek, **senec'alüke karien** (سنجعلك قارئاً) demektir.¹⁶"

f. Arapça kelimenin lügat anlamını ayette kazandığı anlamla birleştirerek vermektedir.

Örnek 1- Kalem sûresinin 25. ayetinin tefsirinde

¹² Menzioğlu, age, varak no: 98a

¹³ Menzioğlu, age, varak no:98a

¹⁴ Menzioğlu, age, varak no:91b

¹⁵ Menzioğlu, age, varak no:72b

¹⁶ Menzioğlu, age, varak no:87b

geçen kelime böyle açıklanmıştır: “**Hard** (حرد) men' manasınadır. Bağ sahipleri gece inen azap sebebiyle harap olduğunu bilmeyerek, fukarayı men eylemek kastı üzere kuşluk vakti suratle bağa gittiler, demektir.¹⁷”

Örnek 2- İnsan sûresi'nin 27. ayetinde geçen “**sakîl**” ve “**âcile**” kelimelerinin tefsirinde şöyle denilmektedir: “Kıyamet gününün şiddet ve mihneti çok olduğu cihetle o güne **sakîl** (ثقیل) denmiştir. Zira ağır olan bir şey götüren kimseyi yorduğu gibi, kıyamet gününün meşakati de insanları yoracağı cihetle sakîl denmeye sezâdır. **el-'âcile** (العاجلة) ile murad, dünyadır. Çünkü her şey acele olarak gelip geçtiği için 'acile' denir.¹⁸”

g. Bazen bir ayeti siyak ve sibak bütünlüğü içerisinde anlam verdikten sonra, kelimelerin lügat anlamlarına göre bir daha manalandırmaktadır.

Örnek 1- Kıyame sûresi'nin 11. ayetine siyak ve sibakı içerisinde anlam verdikten sonra, ayrıca şöyle manalandırmaktadır: “**Kellâ lâ vezera** (كلا لا وزر) demek, hal ve şan onların arzu ettikleri gibi değil, zira sığınacak ve firar edecek yer yok demektir.¹⁹”

Örnek 2- Âdiyât sûresinin 5. ayetinin tefsirinde yine ayetler grubu içerisinde anlamını verdiği **Fevesatne bihi cem'an** (فوسطن به جمعا) ayetini yeniden şu şekilde manalandırmaktadır: “**Fevesatne bihi cem'an** (فوسطن به جمعا), gazilerin atlarının ayaklarının kaldırmış olduğu toprakla düşmanın cemiyetinin ortasına girdiler ve cemiyetlerini dağıttılar, demektir.²⁰”

---

¹⁷ Menzioğlu, age, varak no:22b

¹⁸ Menzioğlu, age, varak no: 59a

¹⁹ Menzioğlu, age, varak no: 52a

²⁰ Menzioğlu, age, varak no: 107a

h. Bazen kelimelerin lügat anlamlarının yanısıra geniş kavramsal (ıstılah) anlamlarını da vermektedir.

Örnek 1- Yâsin sûresi'nin 83. ayetindeki '**melekût**' kelimesinin tefsirinin hem lügat hem de ıstılah anlamını şu şekilde vermektedir: "**Melekût**, bir şeye malik olmakta mübalağa manasınadır. Yani her şeye mâlik olmak, Allah-u Teâlâ'ya mahsustur. Allah'ın gayrı hiçbir şeye, hakiki bir malik yoktur. Şu halde, insanların malikiyetleri ârızidir, hakiki değildir. Hulasa, her bir şeyin mutlak sûrette malikiyeti elinde bulunan Allah tamamıyla münezzehtir, dönüp gideceğiniz yine O'dur.²¹"

Örnek 2- Bakara sûresi'nin 4. ayetinde geçen '**inzâl**' kelimesinin tefsirinde lügat anlamını verdikten sonra kelimenin geniş kavramsal (ıstılah) anlamı için şunları kaydetmektedir: "**İnzal**, bir şeyi 'alâdan ednâya nakletmektir. Cibril-i Emîn kütüb-ü semâviyyeyi Cenab-ı Hak'dan kelâm-ı ilâhî olarak hurûf ve esvattan ârî olduğu halde işitir. Ba'dehu semâdan nâzil olarak enbiyâ-i kirama nakil ve beyan eder. Veyahut Levh-i mahfûzda yazılmış olan kitapları ve kitapların ayetlerini, iktiza ettikçe, emr-i ilahi üzerine Levh-i mahfuzdan kıraat ve hıfzeder. Ba'dehu Rusûl-i kirama tebliğ için semâdan nazil olur. Şu iki sûretten herhangi sûretle olursa olsun kelâm-ı kadîm-i ilâhîye dâl olan elfaz ve ibareyi beyan etmek üzere semadan nazil olduğu cihetle inzâl tabir olunmuştur.²²"

---

²¹ Menzioğlu, age, varak no: 149a

²² Menzioğlu, age, varak no: 5a

1. Kelimenin ayetin anlamına kazandırdığı özel anlamı vurgulamak için o kelimenin niçin o yerde geldiğini vurgular.

Örnek 1- Bakara sûresi 286. ayetin tefsirinde 'kesebet' kelimesi ile ilgili şu yorumu zikretmektedir: "Şerri kesb etmek, nefsin arzusu ve lüzumundan ziyade şevk ve muhabbet ile olduğundan, ama hayır alekser nefsin arzusu ile olmadığından asıl manaya delalet eden كسبت kelimesi varit olmuştur.²³"

Örnek 2- Târık sûresi'nin 11. ayetin de geçen **Rac'** (رجع) kelimesinin kullanımı ile ilgili olarak şunu zikreder: "**Rac'** (رجع), yağmur manasıdır. Zira yağmur yağar, tekrar yine yağar. Velhâsıl yağmur dönmek manasına olan **rac'** (رجع) denmeye şayandır.²⁴"

i. Müellifin çok fazla başvurduğu bir metot olmamakla beraber bir yerde kelimedeki harfin değişmesiyle anlamın da değişeceğini vurgular.

Örnek: Tekvîr sûresi'nin 24. ayetin tefsirinde konu ile ilgili şu açıklamayı yapar: "**Bidanîn** (بذئنين), dât (ذ) ile kıraat olunursa, bahîl manasıdır. Amma zâ (ظ) ile kıraat olduğunda, müttehem manasıdır. Buna nazaran mana-yı ayet: "Sizin sahibiniz cem-i gayb üzere müttehem değildir. Zira gaipten her ne haber verirse, sîkadır ve doğrudur, yanlış değildir. Söylediğini hevâdan söylemez. Belki vahiy ile söyler. Sözünde asla töhmet olmaz"²⁵ demektir.

2. NAHİV KURALLARI YARDIMIYLA TEFSİR ETMESİ

Müellifin, ayetleri tefsir ederken yeri geldikçe nahiv

---

²³ Menzioğlu, age, varak no: 13a

²⁴ Menzioğlu, age, varak no: 86a

²⁵ Menzioğlu, age, varak no: 74b

kurallarını göz önünde bulundurduğu görülmektedir.

a. Bazen Lâm-ı ta'riflerin delâlet ettikleri anlamlara işaret eder.

Örnek 1- Lâm-ı ta'rifin istiğraka da delâlet ettiğini belirterek Kalem sûresinin 35. ayetini şöyle tefsir etmektedir: “**El-müslimîne** (المسلمين) lafzının elif-lâm ile vürudu istiğraka delalet ettiği cihetle, velev fasık olsun her ferd-i müslime şamildir. Binaenaleyh mümin fasık olsa dahi kâfir olmaz.²⁶”

Örnek 2- Tekâsür sûresi'nin 8. ayetinde de aynı konuya şu şekilde işarete bulunmuştur: “Bu ayette **neîm** (نعيم) üzerine dâhil olan elif-lâm, istiğraka delalet ettiği cihetle, nimetlerin cümlesinden sual olunacağına ayet delalet eder. Büyük nimetlerden sual olunacağı gibi, âdî nimetlerden dahi sual olunacaklardır. Hatta emn-ü emândan, sıhhat ve afiyetten, me'kûlât ve meşrûbattan, melbûsattan, azaların cümlesinden ve koyu gölgeden ve soğuk sudan bile sual olunacaktır.²⁷”

Örnek 3- Yine müellif Lâm-ı ta'rifin kemâle delâlet eden manasına işaret ederek, Bakara sûresi'nin 2. ayetindeki 'el-Kitâb' kelimesini şöyle tefsir etmektedir: “Kitab-ı Kur'an'ın, Kütüb-i sabıkaya nisbetle kâmil olup ilâ yevmi'l-Kıyam havâdis ve ahkâmını câmi' olmak itibarıyla noksan olmadığına işaret için kemale delalet eden harf-i ta'rif ile varid olmuştur.²⁸”

b. Zaman zaman harf-i cerlerin ayete kazandırdığı anlamlara dikkat çeker.

Örnek 1- Bâ harf-i cer'i'nin istiâne anlamını vurgulayarak Alak sûresi 1. ayetinde 'bismi' kelimesindeki

²⁶ Menzioğlu, age, varak no: 23b

²⁷ Menzioğlu, age, varak no: 109a

²⁸ Menzioğlu, age, varak no: 2a

'bâ' harf-i cerini şöyle açıklar: **"Bâ** (ب) istiâne veya mülâbese içindir. 'Rabbin ismiyle istiâne eder olduğun halde Kur'an'ı oku!' demektir.²⁹"

Örnek 2- Bakara Sûresi 3. ayetinde '**min** من' harf-i cerinin ba'z için olduğunu da şu şekilde vurgulamaktadır: "Vâcib Teâlâ ehl-i imanı infakta israf ve tebzîrden muhafaza ve malının bir miktarını infak ve bir miktarını kendi mesalihi için alıkoymak lazım olduğuna işaret için ba'za delalet eden من (**min**) lafzıyla îrad buyurmuştur ki, "merzuk olduğunuz rızkınızın bazısını infak ve bazısını ibkâ edin" demektir.³⁰"

Örnek 3- Bakara sûresinin 5. ayetinin tefsirinde '**âlâ** على' harf-i cerinin ayete kazandırdığı anlama şu şekilde dikkat çekmiştir: "Güya ehl-i imanın hidayette devamları, bir şey üzerine çıkıp oturan kimselerin hallerine teşbih olundu. Çünkü bir kürsü üzerinde oturan, karar üzere rahat ederek, düşmek gibi rahatsızlıklardan emin olduğu gibi, delâil-i ilâhiyye ile hakka istidlal edip, hakla batıl beynini tefrik ederek hak üzere karar ve birtakım itikadat-ı fasideden kendini hıfz etmesi, her türlü avarızdan salim, kürsü üzerinde oturan kimseye benzediğinden, ma'kûlü mahsusa teşbih tarikiyle istikrara delalet eden على lafzı varid olmuştur. İşte hidayet üzere karar edenleri Cenab-ı Hak ilk önce iman ve ibadetleriyle metbettikten sonra, iman ve ibadet üzere karar ve imanlarını şek ve şüpheden muhafaza etmeleriyle dahi medh-ü sena buyurmuştur.³¹"

---

²⁹ Menzioğlu, age, varak no: 102a

³⁰ Menzioğlu, age, varak no: 4b

³¹ Menzioğlu, age, varak no: 6a,b

c. Bazen harf-i cerlerin mütaallakına da işaret eder.

Örnek 1- Kureyş sûresi'nin 1. ayetindeki **Li ilâfi** (لايلاف) kelimesinin baş tarafında bulunan '**Li ل**' harf-i ceri ile ilgili şunları zikreder: "Kureyş kavminin yaz günlerinde Şam'a ve kış günlerinde Yemen'e ticaret sadedinde müsaferetle ülfet ettikleri için ashab-ı Fil'i, Allah-u Teâlâ hayvanatın yemiş (olduğu) ekin çöpleri gibi kıldı. **Li ilâf** (لايلاف)' da bulunan lâm, bundan evvel olan sûredeki **fecealehüm** (فجعلهم) kelimesine taaluk ettiğine nazarıdır ve bu da caizdir. Amma lâmın bundan sonraki ayette bulunan **felya'budû** (فليعبدوا) ya taaluk ettiğine nazaran manayı ayet 'yaz ve kış günlerinde vaki olan rihletleriyle ülfetleri için Kureyş kabilesi şu Beyt'in Rabbine ibadet etsinler' demektir.³²"

d. Bazen ism-i işâretin müşârun ileyhini ve cümleye kazandırdığı anlam vurgusunu belirtir.

Örnek 1- İsm-i işâretin müşârun ileyhini belirtmek için 'Alâ sûresi'nin 18. ayetinde olduğu gibi şu açıklamayı yapar: "Vâcib Teâlâ'nın vahdaniyeti, nübüvvet ve ahvâl-i ahirete müteallik itikâdât, evvel geçenlerin kitaplarında dahi düstür ittihaz olunmuştur. Şu manaya nazaran **hazâ** (هذا) lafzıyla işaret olunan sûrenin evvelidir ve itikâdiyyâta müteallik olarak beyan olunan mesâildir. Çünkü sûrede itikâdiyyâta müteallik mesâil icmâlen beyân olunmuştur. Ve itikâdiyatta şeriatların cümlesi müsavidir, ahkâm değişilmez."

Örnek 2- Beled sûresi'nin 17. ayetinde olduğu gibi, ism-i işaretlerin cümleye kazandırdığı anlam vurgusunu şu şekilde ifade eder: "Şu beyan olunan iman,

³² Menzioğlu, age, varak no: 111b

fekkü rakabe, itam-ı taam, sabır ve **merhameti tavsiye** gibi sıfatları cami' olan kimselerin ashab-ı yemin olmalarını beyanla, derecelerinin pek yüksek olduğuna işaret için mertebenin en yükseğine delalet eden **ülâike** (اولئك) lafzı varid olmuştur.”

e. Zaman zaman bazı harflerin anlamlarına değinir.

Örnek 1- Bazen Lâ (لا) kelimesinin geçtiği -Kıyame sûresi'nin 1. ayetinde olduğu gibi- bazı yerlerde olumsuzluk (nefi) ifade etmeyip, yemini daha da kuvvetlendirmek (tekit) için olduğunu şu şekilde vurgulamaktadır: “Yani kıyamet günü bir emr-i azimdir ki, onun büyük bir şerefi vardır. O şerefine binaen Ben yemin ederim ki, sizin kabrinizden kalkıp ceza göreceğinizi tekitle beyan ederim. Bu makamda **lâ** (لا) kelimesi yemini tekit içindir, nefy için değildir.”

Örnek 2- Mearic sûresi'nin 40. ayetinde ise şu bilgiyi verir: “Bu misilli makamda **lâ** (لا) lâfzı, hükmü te'kit içindir. (لا) zaid olarak geldiğinden, her ne kadar kelam nefiy sûretinde ise de, mana müsbettir. Yani, 'ben yemin ederim' demektir.³³”

Örnek 3- Bazen istifham (soru) edatı olan 'mâ'nın anlamını vurgulayarak Nuh sûresi'nin 13. ayetinde olduğu gibi şu açıklamayı yapar: “**Mâ leküm** (ما لكم) istifham-ı inkari varid olmuştur ki, 'ne oldu?' ve 'ne gibi sebep var ki, Allah'ın azametini düşünmüyorsunuz?’³⁴ demektir.

Örnek 4- Bazen de Cin sûresi'nin 25. ayetinde olduğu gibi **in** (إن) 'mâ (ما) anlamında olduğuna şu şekilde işaret etmektedir: “**În** (إن), nâfiyedir. إن ادري demek, مألدى demektir. Yani 'ben bilmem, yakın mıdır, yoksa bir uzun

---

³³ Menzioğlu, age, varak no: 33b

³⁴ Menzioğlu, age, varak no: 35b

müddet var mıdır? Orasını Allah-u Teâlâ bilir' demektir.³⁵

Örnek 5- Bazen de '**mâ**'nın '**in**' anlamında olduğunu 'Âlâ sûresinin 9. ayetinde şu şekilde vurgulamaktadır: "Ayetteki **mâ** (ما), **in** (إن) manasınadır. Buna nazaran mana-yı ayet, 'sen va'z et, va'z menfaat ettiği müddetçe' demektir.³⁶"

Örnek 6- Bazen '**mâ**' istifham edatının taaccuba (hayret ve şaşkınlığa) delalet ettiğini Müddessir sûresinin 49. ayetinde şöyle açıklamaktadır: "Kur'ân'ın her ayeti imanı icap eden delâilden olup, daima hayırla emrederken, ondan kaçmak taaccüp ve istiğrâba şayan bir hal olduğuna işaret için taaccübe delâlet eden **mâ** (ما) istifham ile varid olmuştur.³⁷"

Örnek 7- Vakiâ sûresi'nin 8. ve 9. ayetlerinde istifham için gelen '**mâ**' edatını da şöyle açıklamaktadır: "Bu nazm-ı kerim evvelkilerin şanlarına **ta'zîm**, ikincileri **tahkir** için istifham ile varit olmuştur. Bahtiyarlık ve rüsvâyılık hususlarına işaret için şöyle demek olur ki 'iyiler veya sağ taraftakiler ne saadettedir. Kötüler veya sol taraftakiler ne şekavettedir.³⁸"

Örnek 8- Bazen '**hel** (هل)' soru edatının farklı bir anlamına işaretle bulunarak Mutaffifin sûresi'nin 36. ayetinde şu vurguyu yapar: "**Hel** (هل) kelimesi istifham, bu makamda takrir içindir. Yani elbette kâfirler işledikleri efa'lin cezasını görecekler, yanlarına kalmayacak, demektir.³⁹"

Örnek 9- Mülk sûresinin 14. ayetinde de *istifham*

³⁵ Menzioğlu, age, varak no: 41a

³⁶ Menzioğlu, age, varak no: 88a

³⁷ Menzioğlu, age, varak no: 50b

³⁸ Menzioğlu, age, varak no: 127a

³⁹ Menzioğlu, age, varak no: 81a

için olan **hemze (ء)**nin *istifhâm-ı inkârî* olduğunu şöyle ifade etmektedir: “Bu ayette istifham, inkâr içindir. Nefy-i inkâr ise isbat olduğundan mana şöyledir: 'Hâlik mahlûkunu bilmez mi? Elbette bilir' demektir. Hâlık, Latif'tir, dekâik-i eşyaya ve esrarına âlimdir. Habîr'dir, zira hakâik-i eşyaya muttalidir.⁴⁰”

Örnek 10- Bazen '**mâ** ما' *ism-i mavsul*ünün '**men** من' anlamında akıl sahibi varlıklar için *sıla* olarak kullanılacağına Tîn sûresi'nin 7. ayetinde şu şekilde işaret etmektedir: **Mâ** (ما) lafzı, akıl sahibinde isti'mal olunan **men** (من) manasınadır. “Yani bu kadar delâilden sonra, yevm-i cezâyı haber verdiğiinden dolayı akıl sahibi olanlardan seni tekzîbe kim cesaret eder? demektir.⁴¹”

Örnek 11- Bazen, Leyl sûresi'nin 4. ayetinde olduğu gibi '**mâ** ما'nın farklı bir anlamda olduğuna şu şekilde işaret eder: “**Vemâ halaka** (وما خلق) deki **mâ** (ما) lafzı, Cenâb-ı Teâlâ'dan kinayedir.”

Örnek 12- Yâsin sûresinin 35.ayetinin anlamını, *ism-i mavsul* olan '**mâ** ما'ya göre ve *nefi* (olumsuzluk) için olan '**mâ** ما'ya göre ayrı ayrı şu şekilde vermektedir: "Ta ki, meyvelerinden ve ellerinin emeklerinden yesinler." Mâ-i mavsûleye nazaran mana budur. Mâ-i nâfiye olduğuna nazaran: "Hâlbuki onları kendi elleriyle yapmamışlardı. Daha şükretmeyecekler mi?⁴²"

f. Bazen zamirin merciine ve ayetin yorumuna kazandırdığı anlama işaret eder.

Örnek 1- Müellif bazen *zamirin mercâne* işarete bulunarak Dehr sûresi'nin 8. ayetini şöyle açıklar: “**Alâ hubbihi** (على حبه) deki zamir Vâcib Teâlâ'ya râci' olduğuna

⁴⁰ Menzioğlu, age, varak no: 17a

⁴¹ Menzioğlu, age, varak no: 101b

⁴² Menzioğlu, age, varak no:142a

nazarana mana, 'Allah-u Teâlâ'ya muhabbetleriyle beraber muhtâcîne taam yedirirler' demektir.⁴³

Örnek 2- Bakara sûresinin 5. ayetinde *zâmir-i faslî* ayetin yorumuna kazandırdığı ince anlam için şunu zikreder: “Felâh-ı kâmil, imanla beraber amel-i salih sahiplerine mahsustur. Çünkü felâh, hasra delalet eden *zâmir-i faslî* ile varid olmuştur.⁴⁴”

g. Bazen yemin cümlelerinin cevabını zikreder.

Örnek 1- Şems sûresi'nin 9. ayetinde olduğu gibi yemin cümlelerinin cevabını, “yeminin cevabı, (قد أفلح من (زكياها) cümlesidir⁴⁵” diyerek vurgular.

Örnek 2- Fecr sûresinin ilk dört ayetinin tefsirinde olduğu gibi yeminin cevabının gizli olduğunu şu şekilde ifade eder: “Elbette kâfirlere azap ederim” bu yeminin mukadder cevabıdır. Çünkü bundan evvelki sûrenin ahirinde “azab-ı ekberle” azap edeceğini beyan buyurunca, bu sûrenin evvelinde şu mezkûr olan yeminle o azabın vaki olacağını tekit eder.⁴⁶”

h. Bazen atıf harflerinin anlamlarını, matuf ve matufun aleyhi vurgular.

Örnek 1- ‘Fe ف’ harfinin tertibe delalet eden anlamını vurgulamak için Maûn sûresi 4. ayetinde şunları zikreder: “Çünkü ahkâm-ı şer’iyyenin hülasası ikidir: Birincisi, abdin Cenâb-ı Hak’a karşı ta’zîm ve vazîfe-yi ubudiyeti ifâ etmesi; ikincisi, Allah’ın kullarına merhamet ve şefkat etmesi ve onlarla muamelesinin doğru olup olmamasıdır. Bu sûrette Cenâb-ı Hak bu sûrede her iki cihete işaret buyurmuştur ve her iki sûrette kusur etmek

⁴³ Menzioğlu, age, varak no:56b

⁴⁴ Menzioğlu, age, varak no: 6b

⁴⁵ Menzioğlu, age, varak no: 96a

⁴⁶ Menzioğlu, age, varak no: 91a

kıyameti tekzîbe terettüp ettiği için (birinci ve ikinci) fıkraların her ikisinde tertibe delalet eden **fe** (ف) lafzı varid olmuştur.⁴⁷"

Örnek 2- Abese sûresi'nin 28-31. ayetlerinin tefsirindeki gibi matuf ve matufun aleyhi vurgulayarak şunu zikreder: "**Kâdben** (قضايا); yonca, tere ve maydanos otları gibi senede birkaç defa biçilip insanların ve hayvanların (ekl)ettiği nimetlere dahi denir. **Fâkihe** (فاكهة) lafzının üzüm ve sair zikrolunan nimetler üzerine atfolunması, fâkihe ile murad onların gayrı olan meyveler olmasına delalet eder. Zira matufun matufun-aleyhe muğayir olması, kavaid-i Arabiyye iktizasındandır. Binaen aleyh, fâkihe; dünya yüzünde mevcut olan meyvelerin cümlesine şâmidir. Şâmil olduğu cihetle bu ayette bil-umum meyveler zikrolunmuştur.⁴⁸"

3. TEFSİRİNDE SAHABE VE TABİİN SÖZLERİNE YER VERMESİ

Müellifin tefsir metotlarından biri de zaman zaman sahabe ve tabiin âlimlerinin bazılarını ismen zikrederek sözlerini nakletmek sûretiyle görüşlerini delillendirmesidir.

a. Sahabe sözlerine bazen tercüme, bazen de metin ve tercüme olarak yer verir ve sözün sahibini de isim olarak zikreder.

Örnek 1- Bakara sûresi'nin baş tarafında bulunan Huruf-i mukattayı açıklarken müteşâbihât konusunda delil olarak *Hz Ebû Bekir*'in sözünü şu şekilde nakletmektedir: "Mutlak müteşâbihatta iki mezhep vardır: **Birinci-si**, Selef mezhebidir ki, bu gibi müteşâbihatın aslına ve murad-ı ilahiyenin neden ibaret olduğuna iman edip, il-

---

⁴⁷ Menzioğlu, age, varak no: 112b

⁴⁸ Menzioğlu, age, varak no: 72a

mini Allah-u Teâlâ'ya tefvîz etmek ve te'viliyle iştigal etmemektir. Sıddık-ı 'azam *Ebübekir* (RA) hazretleri: “*Her kitabın bir sırrı vardır. Allah'ın Kur'an'da sırrı ise sûrelerin evvelinde bulunan harflerdir*” buyurduğu mervîdir.⁴⁹

Örnek 2- Kari'a sûresin'in 6. ayetinde geçen *Mevâzîn* (موازن) kelimesini tefsir ederken açıklamasına delil olarak, İbn Abbas'ın sözünü şöyle zikrediyor: “**Mevâzîn** (موازن) ile murat, insanların amellerini tartan terazidir. Yahut terazide tartılan ameldir. *İbn Abbas* Hazretlerinin rivayeti de bunu teyit etmektedir. Çünkü İbn Abbas Hazretleri: الميزان له لسان وكفتان لا يوزن فيه الا الاعمال فيؤتى بحسنات المطيع في احسن صورة فاذا رجح فالجنة له buyuruyor. Yani 'Mizanda tartılmaz, illa a'mal tartılır. İtaat eden kimsenin hasenâtı güzel sûrette görülür. Eğer hasenâtı tercih olunursa cennet onun için' demektir. Hasenâtı galip gelen 'ıyş-i râdiyede olur demek, yani ehl-i cennet bir rahatta bulunurlar ki, onlar o rahattan memnun ve hoşnut olurlar, demektir.⁵⁰”

Örnek 3- İnşirah suresi'nin 7. ve 8. ayetlerinin farz namazlardan sonra dua etmenin sünnet olduğunu vurguladıktan sonra, boş boş oturulmaması gerektiğine işaret eden bir anlamının da olduğuna Hz. Ömer'in şu sözüyle delil getirmektedir: “Veyahut farz olan namazdan fariğ olunca duaya nefsini nasbet, demektir. Zira ehl-i İslâmın namaz arkasında duaları sünnet olduğu, ehâdis-i şerifle sabit olduğu gibi, bu ayetle de dahi sabittir. Zira insanın boş olarak bulunması caiz değildir. Bahusus *H. Ömer* (RA), انى اكره ان ارى احدكم فارغا سهلا لا فى عمل دنياه ولا فى عمل آخرته, yani, “muhakkak ben sizden birinizi ya amel-i dünyadan veya amel-i ahiretten biriyle meşgul olmayarak

⁴⁹ Menzioğlu, age, varak no: 1a,b

⁵⁰ Menzioğlu, age, varak no: 108a

görmekliğimi kerih görürüm” buyurmuştur ki, insan için işsiz ve amelsiz bulunmanın fena bir şey olduğuna delalet eder.⁵¹

Örnek 4- Hâkka sûresinin 36. ayetinde yoksullara yardım edilmesi gerektiğini vurgularken Hz. Ebü'd-Derdâ'nın sözünü delil olarak zikretmektedir: “Ebu'd-Derdâ Hazretleri ailesine, ‘cehennem zincirinin nısfını imanla çıkardık, nısf-ı âharini de itâ'm-ı taamla çıkarmayalım mı?’ buyurduğu mervidir.⁵²”

b. Tabiinin sözlerini de aynı şekilde bazen tercüme, bazen hem metin hem de tercüme olarak zikrederken sözün sahibini de isim olarak belirtir.

Örnek 1- Alak sûresi'nin 3. ayetinin tefsirinde şunlar zikredilmektedir: “**Ekrem** (اکرم), ivazsız, karşılıksız ihsan eden kimseye denir. Zira **ekrem**, keremi bol manasınadır. Eğer kalemle yazı olmasa emr-i dîn ve emr-i dūnyadan hiçbir şey(in) kıvamı mümkün olamazdı. Ve *İmam Katâde*: القلم نعمة من الله لولا القلم لم يقم دين ولم يصح عيش kelamı bu manayı teyit eder. “Kalem, Allah-u Teâlâ'dan bir nimettir. Eğer kalem olmamış olsa idi, din kaim olmazdı ve maişet ıslah bulmazdı”⁵³ demektir.⁵⁴”

Örnek 2- Meâric sûresi'nin 24. ayetinde de şunlar zikredilmektedir: “**Hakk-ı malum** (حق معلوم) ile murat, ağniyaya farz olan zekâttır. Zira sadakât içinde taraf-ı şeri'den muayyen olan hakka zekât (denir). Çünkü zekât-tan başka sadaka, hisse-yi muayyene değildir; mal sahibinin re'yine kalmıştır. İsterse az verir, isterse çok verir, kimse karışamaz. *İmam Mücâhid* gibi bazı zevât, murat

---

⁵¹ Menzioğlu, age, varak no:101a

⁵² Menzioğlu, age, varak no: 28b

⁵³ El-Bağdâdî, Hâzin, III, 1694.

⁵⁴ Menzioğlu, age, varak no: 102b

alâ tarîki'n-nedb ve'l-istihâb verilen sadakalar ile beyan etmişlerdir. Zira vâcip olan zekatı, edâ olduğu cihetle senâ icab etmediğinden, Cenâb-ı Hakk'ın bu zümreyi senâ buyurması, nafîle olarak verilen sadaka olmasına delalet eder.⁵⁵

5. MÜFESSİRLERİN VERDİĞİ MANALARLA TEFSİRİ

Müellif, zaman zaman müfessirlerin verdiği manaları delil olarak zikreder. O tefsirinde bu zevâtın görüşlerine yer verirken bazen tefsir sahibinin ismini, bazen eserini zikreder, bazen de genel bir ifade ile “ekseri müfessirin beyanı” şeklinde nakleder.

a. Soru edatı olan **fime** (فيم)'nin ve fiili muzarinin başına getirilen **sevfe** (سوف)'nin tefsirinde müfessirlerin açıklamalarını zikretmesi.

Örnek 1- Naziât sûresi'nin 43. âyetinde geçen **fime** (فيم) kelimesini bazı müfessirinin beyanı olarak şu şekilde açıklar: “Bazı müfessirin, **fime** (فيم) kelimesi, onların suallerini red ve inkârdır. Şu soru layık değildir, demek olur.⁵⁶”

Örnek 2- sevfe (سوف) Kelimesinin tefsirini ise İnşikak sûresi'nin 8. ayetinde Fahreddin Râzî'nin açıklamasına göre şöyle yapmaktadır: “Fahri Razî'nin beyanı veçhile, Vâcib Teâlâ'nın kelâmında **sevfe** (سوف) kelimesi, vücuba delalet eder. Yani o kimsenin hesabı muhakkak olarak kolay görülür ve ehl-i cehennem muhakkak olarak helakine çağırır, demektir.⁵⁷”

⁵⁵ Menzioğlu, age, varak no: 31b

⁵⁶ Menzioğlu, age, varak no: 69b

⁵⁷ Menzioğlu, age, varak no: 82a

b. Bazı kelimelerin lügat ve terim (ıstılah) anlamlarını verirken tefsircilerin açıklamalarını zikretmesi.

Örnek 1- Alâ sûresi 14 ayetini şu şekilde tefsir etmektedir: “*Müfessirînin* beyanı veçhile tezekkâ (تزكى) ile murat bu ayetten evvelki ayette zikrolunan küfür ve şekavetten tetahhur etmektir.⁵⁸”

Örnek 2- İnsan Sûresi 25. ve 26. ayetlerinin tefsirinde ise şu açıklamaya yer verilmektedir: “*Fahri Râzî'nin* beyanı vechile **bükraten** (بكرة) ile murad, sabah namazı, **esîl** (اصيل) ile murad, öğle ve ikindi namazlarıdır. Gecede secde ile murad, akşam ve yatsı namazları, gecenin uzun müddetinde tesbih ile murad, teheccüd namazı olduğuna nazaran bu ayet beş vakitte farz olan namazları ve teheccüd namazını cami'dir. Buna nazaran mana-yı ayet: 'Ey Habibim sen sabah, öğle ve ikindi namazlarını kılmakla, Rabbin Teâlâ'nın ismini zikirle tekbir getir ki, ferâizi eda etmiş olasın. Gecenin bazı cüz'ünde akşam ve yatsı namazlarını eda etmekle secdeye devam et ki, vaktin şükrünü eda etmiş olasın. Gecenin uzun müddetinde teheccüde devam et ki, ihlâs üzere ubudiyetini yerine getirmiş olasın, demektir.⁵⁹”

c. Bazı kavramları açıklarken tefsircilerin açıklamalarını zikretmesi.

Örnek 1- *Rasûl* kavramı ile ilgili olarak Hâkka sûresi'nin 40. ayetinde şunları zikretmektedir: “*Fahri Râzî'nin* beyanı vechile, *Rasûl* ile murat, Cibrîl-i Emin'dir diyenler varsa da, Rasul ile muradın Rasulü Allah olmasını, sonraki gelen ayetlerden ekser-i müfessirîn Rasulü Allah Efendimiz olmasıyla tefsir etmişlerdir. Levh-i mahfuzda

---

⁵⁸ Menzioğlu, age, varak no: 88b

⁵⁹ Menzioğlu, age, varak no: 58b

izhar buyurduğu cihetle Allah'ın Kelamıdır. Levh-i mahfûzdan semâya ve semâdan yeryüzüne indiği cihetle Cibril'in kelâmıdır. Nâsa tebliğ ve Kur'an'a imana davet ve nâsa hitaben okuduğu cihetle Rasulü Allah'ın kelamıdır. Şu halde Kur'an Allah'ın Kelâmıdır, Cibril'in kelamıdır, Rasulü Allah'ın kelamıdır demek sahih olur.⁶⁰

Örnek 2- *İman* kavramını açıklarken Bakara Sûresi'nin 3. ayetinde şunu zikretmektedir: “İmanda mu-teber olanın gayba iman olduğuna bu ayet delalet eder. *Gayb* ile murad, *Tefsir-i Hazin*'de beyan olduğu vechile Allahu Teâlâya ve meleklerle ve enbiyaya ve vahye ve yevm-i ahirete, sual, hesap, azap, cennet ve cehenneme iman etmesi lazım olup, bunlar insanın gözüyle görmediği şeylerdir. Onların cümlesine görmüş gibi iman etmek lazımdır.⁶¹”

Örnek 3. *Küfür* kavramı ile ilgili olarak Bakara Sûresi'nin 6. ayetinde şunu zikreder: “Ya Muhammed, senin onları azab-ı ilahi ile korkutup korkutmamaklığın onlar üzerine müsavidir. *Hazin*'de beyan olduğu vechile *küfür*, bir şeyi setr edip örtmek manasınadır. Kâfirler hakkı setredip kabul etmedikleri için kâfir denilmiştir.⁶²”

Örnek 4- *Salât* kavramını açıklarken Bakara Sûresi'nin 3. ayetinde şunları zikretmektedir: “Bu ayette *salât* ile murad, *salavât-ı mefrûzadır*. *Fahri Razi*, *Hâzîn* ve *Kâdî*'nin beyanları vechile ikâme-i salâttan murad, sünenini, âdabını ve ferâizini ihlal etmeksizin vakt-i muayyen-de hudu' ve huşu' ile edasına devam etmektir. Salâtın asıl manası duadır. Lakin şer-i şerifde salât, ef'al-i mahsûsa ve erkan-ı malûmedir. Yani kıyâm, kıraat, rükû, sücûd ve

---

⁶⁰ Menzioğlu, age, varak no: 29a

⁶¹ Menzioğlu, age, varak no: 3b, 4a

⁶² Menzioğlu, age, varak no: 7a

niyet-i hâlise ile bunları edâ etmek ve evvelinde tekbir ile dâhil olmak ve ahirinde selamla hitam bulmaktır.⁶³

Örnek 5- *Kitâb* kavramı ile ilgili olarak Bakara sûresi'nin 2. ayetinde şu bilgileri nakletmektedir: “Beyzâvî⁶⁴ ve Hâzin⁶⁵'in beyanları vechile *kitâb* ile murad, *kitâb-ı mev'ûd* olmak ihtimali vardır. Çünkü ibtida-i bi'sette Cenab-ı Hak Rasulüne bir Kitap inzal edeceğini dahi vahyedip, onlar da ümmetlerine böyle bir kitap nazil olacağını beyan ve nazil olduğu zaman iman etmelerini tavsiye etmişlerdir. İşte gerek iptida-i vahiyde bizim bün-yemize ve gerek Hz. Musa ve İsa aleyhime's-selama mev'ûd olan kitabın şu kitap olduğu Cenâb-ı Hâk bu ayette beyan buyurmuştur.⁶⁶”

d. Ayetteki bazı incelikleri vurgularken kendi tercihini müfessirlerin görüşü ile desteklemesi

Örnek 1- Bakara Sûresi'nin 7. ayetinde sem'in bardsardan önce zikredilmesindeki inceliğe dikkat çekerken şunları zikreder: “Fahri Razi'nin beyanı vechile "bu ayet, kulağın gözden efdal olmasına delalet eder. Zira Vâcib Teâlâ sem'i basar üzerine takdim buyurmuştur. Sem'i takdim etmek, sem'in şerefine ve fazilete delalet eder. Zira işitmek nübüvvetin şartındandır, görmek şartından değildir. Yani sağır olmak nübüvveti manidir, lakin a'ma olmak mani değildir. Enbiyadan hiç biri sağırlığa müptela olmamıştır.⁶⁷”

---

⁶³Menzioğlu, age, varak no: 4a

⁶⁴*Kâdî Beyzâvî*, Ebû'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed b. Ali (585/1189-685/1286) tarihleri arasında yaşamış meşhur tefsir âlimi olup, tefsirinin tam adı, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl* dir. Geniş bilgi için bkz. Bilmen, age, II, 528-535; Cerrahoğlu, age, II, 295-314.

⁶⁵ Hâzin, Şeyh Alâü'd-Dîn Ali b. Muhammed es-Sofî (678/1277-741/1340) tarihleri arasında yaşamış olup, meşhur tefsiri, *Lübâbü't-Te'vîl fi Meâni't-Tenzîl* dir. Geniş bilgi için bkz. Bilmen, age, II, 547-548.

⁶⁶ Menzioğlu, age, varak no: 2a

⁶⁷Menzioğlu, age, varak no: 8b

Örnek 2- Abese Sûresi'nin 42. ayetinde büyük günah işleyen kimsenin durumu ile ilgili kendi görüşünü belirtirmek için müfessirlerin beyanını şu şekilde delil olarak zikreder: "Müfessirinin beyanı vechile insanların iki fırka olduğu(nun) ayette beyan olunması, günah-ı kebîre sahibinin kâfir olmasına delalet etmez. Zira bu ayette iki fırka beyan olunmuş, üçüncü bir fırka ki mümin-i fasıkın bulunmasına bir mani yoktur. Çünkü birinci fırka gayet güler yüzlü mümin-i kâmidir. İkinci gayet zelil ve hakîr ve mezelleti her tarafını ihata etmiş kâfir olandır. Bu ikisinin arasında bir fırka daha vardır ki, onların ne gayet güler yüzleri var ve ne de gayet zelillerdir ki, işte onlar mümin-i fasıklardır. Mümin-i fasıklar günah(lar)ı miktarı azap olunduktan sonra, ehl-i cennettir.⁶⁸"

e.Tefsirde ya sûrenin veya ayet gruplarının genel bir özetini sunarken müfessirlerin görüşünü zikretmesi.

Örnek 1- Bakara sûresi'nin 8. ayetini tefsir ederken şunları zikreder: "*Medarik*'de beyan olunduğu veçhile, bu sûrede Vâcib Teâlâ dört ayetle mü'minlerin evsafını, iki ayetle aleni küfrü ihtiyar eden kâfirlerin hallerini beyandan sonra, onüç ayetle münafıkların habasetlerini, sefâhetlerini, istihzalarını, tuğyanlarını, ısrar üzere olduklarını ve hakkı işitmekten sağır ve görmekten gözleri kör ve söylemekten mahrum olduklarını beyan buyurmuş ve eşna' sûrette haklarında darb-ı mesel varid olmuştur.⁶⁹"

---

⁶⁸ Menzioğlu, age, varak no: 72b, 73a

⁶⁹ Menzioğlu, age, varak no: 9a

f.Sebeb-i nüzulü zikrederken müfessirlerin beyanlarını zikretmesi.

Örnek 1-Mülk sûresi'nin 5. ayetini tefsir ederken şunları zikreder: “Ekseri müfessirinin beyanlarına nazaran, Rasulü Allah risâletini ızhar etmezden evvel şeytanlar birinci semaya çıkararak melekler arasında deveran eden havadisi işitmek ve yeryüzünde neşretmek sûretiyle birçok insanları idlâl ederlerdi. Vakta ki Cenab-ı Hak Resulü Ekremi kullarını irşat için gönderince, yıldızların şûlesiyle semaya çıkmak isteyen şeytanları tard etmiştir. İşte bu gibi fesâdattan Rasulü Allahı ve ümmetini muhafaza için Vâcib Teâlâ semadan yıldızlarla şeytanları tardla tebliği Resulüne, kabulü ümmetine kolaylaştırmıştır.⁷⁰”

Örnek 2- Fecr sûresi'nin 18. ayetinin tefsiri için de şunu zikreder: “Müfessirinin beyanı vechile evvelki ayet Utbe b. Rabîa ve ikinci ayet Kudâme b. Maz'üm hakkında nazil olduğu⁷¹ mervî ise de, itibar lafzın umumunadır. Bu sıfatlar kendisinde bulunan insanların cümlesine şamil-dir.⁷²”

6. NÜZUL SEBEPLERİ YARDIMIYLA TEFSİR ETMESİ

Alak sûresi'nin 6, 7 ve 8. ayetlerinin tefsirinde sebep-i nüzul şu şekilde zikredilmiştir: “Bu ayet ve bundan sonraki ayetler Ebû Cehil hakkında nazil olmuştur. Çünkü *وربك الاكرم* ayeti nazil olduğunda, Ebû Cehil, ‘benden ekrem kim olabilir’ demekle tuğyana başladı. Ebû Cehil’in âdeti kisvesini ve merkebini tezyîn ve taamını artırmakla tekebbür ve iftihar etmekle etrafa ateş saç-

---

⁷⁰ Menzioğlu, age, varak no:15b

⁷¹Râzî, Tefsîru'l-Kebîr, XXXI, 156.

⁷² Menzioğlu, age, varak no:93a

maktı.⁷³ Vâcib Teâlâ onu ve emsalini zemm için inzal buyurmuştur. Sebeb-i nüzule nazaran murat Ebû Cehil ise de, itibar sebebin hususuna olmayıp, lafzın umumuna olduğu cihetle tuğyan eden cümle insanlara şamil olmak ahkâma daha muvafıktır.⁷⁴”

Asr Sûresi'in tefsirinde sebeb-i nüzul zikredilerek ayet şu şekilde yorumlanmıştır: “İnsan lafzının evvelinde bulunan elif-lâm, ahd için olmak, insan ma'hûd olmak ile murat Ebû Cehil, Âs b. Vâil, Velîd b. Muğîra ve Ebû Leheb gibi eşhas ma'hûd⁷⁵ ise de, lâkin âtide istisnâ ve lafzın mutlak olması cihet(iy)le lafzın umûmu üzere haml etmek(le) bilcümle insanlar murat olunmak kavâid-i Arab'a daha muvafıktır.⁷⁶”

Maûn sûresi'nin 1. ayetinin sebeb-i nüzülü ise şöyle zikredilmektedir: “Bu ayette hitap Rasulüllah'adır ve yahut görmek ve bilmek şanından olan bilumum insanlardır. Ayet Ebû Cehil'in hakkında nazil olmuştur ki, vasî olduğu yetimin malını vermeyip perişan ettiğinden veya hut Ebû Süfyan hakkında nazil olmuştur. Çünkü Ebû Süfyan her hafta iki deve keserdi. Bir yetim gelip et istediye, onu asâsıyla reddederdi. Yahut As b. Vâil hakkında nazil olmuştur ki, As'ın âdeti kıyameti inkârla beraber, insana layık olmayan e'fal-i kabîhanın cümlesinden çekinmedi.⁷⁷ Sebeb-i nüzul her kim hakkında olursa olsun, itibar lafzın umumunadır. Sebebin hususuna itibar olunmadığından, kıyameti inkâr eden her şahsa şamil-dir.⁷⁸”

---

⁷³ Benzer ifadeler için bkz. El-Bağdâdî, Hâzin, III, 1694.

⁷⁴ Menzioğlu, age, varak no: 102b

⁷⁵ Bkz. Râzî, Tefsîru'l-ebîr, XXXII, 82.

⁷⁶ Menzioğlu, age, varak no: 109b

⁷⁷ Sebeb-i nüzul için bkz. Râzî, Tefsîru'l-Kebîr, XXXII, 105.

⁷⁸ Menzioğlu, age, varak no: 112a

H. HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNE YER VEREREK TEFSİR ETMESİ.

Örnek 1- Müellif Müddessir sûresi'nin 17. ayetinde *saûd* (صعود) kelimesini şu hadisi delil getirerek açıklamaktadır: "Bu ayetin tefsiri manasında Rasulullah:

الصعود جبل من نار يصعد فيه سبعين خريقا ثم يهوى كذلك فيه أبدا

Yani, "*saûd*, cehennemde ateşten pek yüksek bir dağdır. Ehl-i cehennem o dağa yetmiş senede çıkmak ve yetmiş senede inmekle ebedi azap olunurlar"⁷⁹ demektir.⁸⁰

Örnek 2. Müellif, Mutaffifin sûresi'nin tefsirinde ölçü ve tartıyla ilgili açıklamasına delil olarak şu hadisi zikretmektedir: "*Tatfif* (تطفيف), ölçüde ve tartıda azıcık bir şey çalmaktır. Gerçi bu kadar şeyi çalmak nâs indinde değersiz bir şey ise de, indallah kadri büyük olduğundan, bu gibi denâeti irtikâb edenlerin pek büyük azaba düşürülecekleri beyan olunmuştur. Rasulullah (SAV) (buyurmuştur ki):

خمس بخمس ما نقض قوم إلا سلط الله عليهم عدوهم وما حكموا بغير ما أنزل الله إلا فشا فيهم لفر و ما ظهرت فيهم الفاحشة إلا فشا فيهم الموت وما طففوا كيل إلا منعوا بالنبات واخذوا بالسنين ولا منعوا الزكوة إلا حبس عنهم المطر

"Yani, beş haslet beş ukubete sebeptir: 1- Bir kavim ahdini bozarsa, Allah-u Teâlâ o kavim üzerine düşmanlarını musallat kılar. 2- Bir kavim ki, Allah'ın inzâl buyurduğu kitabın gayrı ile hükmederse, o kavim içinde fakr-u ihtiyâç zahir ve şay' olur. 3- Bir kavim ki, onlarda zina zuhur ederse, o kavim içinde veba sûretiyle ölüm zuhur eder. 4- Bir kavim ki, onlar ölçekte noksan verilerse, Allah-u Teâlâ onlardan otları meneder ve kahtla

⁷⁹ Ahmed b. Hambel, Müsned, III, 75; Ayrıca bkz. Râzî, Tefsîru'l-Kebîr, XXX,176; Kâdî Beydâvî, 770; Nesefî, Medârik, IV, 1319.

⁸⁰ Menzioğlu, age, varak no: 48b

mübtelâ kılar. 5- Bir kavim ki, onlar zekâtı menederler, Allah-u Teâlâ onlardan yağmurunu hapseder, kuraklıkla mübtelâ olurlar"⁸¹ demektir.⁸²

Örnek 3. İnşikâk sûresi'nin 7, 8 ve 9. ayetlerinin tefsirinde müellif açıklamasına şu hadisi delil olarak zikretmiştir: "Yani o kimsenin hesabı muhakkak olarak kolay görülür ve ehl-i cehennem muhakkak olarak helakine çağırır, demektir. Rasulullah (sallahu aleyhi ve sellem): ينظر الله في كتابه و يتجاوز اللهم حاسيني حسابا يسيرا diyerek dua buyurduğunda, ezvâc-ı mutahharâtтан Hz. Aişe validemiz hesab-ı yesir nedir? Ya Rasulallah, diye sual edince, Rasulullah: عن سيئاته فأما من نوقش في حسابه فقد هلك buyurmuşlardır. Yani 'Allah Teâlâ kulunun kitabına bakar ve günahlarından geçer. Amma şol kimse ki hesabında münakaşa oldu, o kimse muhakkak helak oldu demektir.'⁸³ Hesapta münakaşa, ne için bu günahı işledin? Özrün var mıydı? Var ise ne idi, demek gibi ince ince sual olunmaktır.⁸⁴

Örnek 4. Duha sûresi'nin 9. ayetindeki "yetime kahretme" mealindeki ayeti tefsir ederken şu hadisi zikretmiştir: "Yani Rabbin Teâlâ senin, yetimler kılıp miskinler halk etmekle rahatını temin edince, sen de yetimlere güzel muamele et. Onların zaaflarından istifade ederek mallarını almak ve yüzünü eğmek ve sözlerini reddetmek gibi bir sûretle onlara kahretme. Zira kahırdan nehiy, lutufla emirdir. Şu esasa binaen Rasulullah, خير بيت في المسلمين buyurmuştur. Yani "Müslümanlar içinde evlerin hayırlısı bir evdir ki, o evde kendine

⁸¹ Zemahşerî, Keşşâf, VI,334; Râzî, Tefsîr'l-Kebîr, XXXI, 81. Aynı rivayet için ayrıca bkz. Hâkim, Müstedrek, II,126; Kenzû'l-Ummâl, VI, 43943.

⁸² Menzioğlu, age, varak no: 77a,b

⁸³ Râzî, Tefsîru'l-Kebîr, XXXI, 92. Aynı rivâyet için ayrıca bkz. Ahmed b. Hambel, Müsned, VI, 84.

⁸⁴ Menzioğlu, age, varak no: 82a

ihsan olunur yetim buluna ve Müslümanlar içinde evlerin şerlisi bir evdir ki, o evde kendine kötülük olunan yetim buluna” demektir. Kezalik انا وكافل اليتيم في الجنة hadis-i şerifi de bu manayı teyit eder. Yani Rasulullah, “Ben ve yetimin umuruna kefâlet eden kimse ile ikimiz beraber cennetteyiz”⁸⁵ buyurmuştur.⁸⁶

8. TEFSİR USULÜ KONULARINI ELE ALIŞI

a. Huruf-i Mukatta ve Müteşâbihât

Örnek 1- Bakara sûresi'nin evvelinde Hurûf-i mukataayı şu şekilde açıklamaktadır: “Bazı süver-i Kur'aniyyenin evvelinde bulunan hurufat, 'ibadın muttali olamayacağı esrardandır. Bunlar ilm-i usûlde müteşâbihâtıdır. Bu da iki kısımdır: Birisi asla manası fehm olunmayan (الم المرحم ق ن) gibi bazı sûrelerin evvelinde bulunan harflerdir. İkincisi الرحمن على العرش استوى⁸⁷ bulunan استوى kelimesi gibi asıl manası fehm olunup, lakin makam itibariyle mana-yı zahirisini murad etmek edille-i akliye ve nakliyeye nazaran muhal olduğundan te'vile muhtaç olanlardır. Bizce istivâ (استوى)nın mana-yı lügavîsi, istikrar (استقرار), yani bir mekânda karar kılmak manasına ise de, istikrarı Cenâb-ı Hak'a isnad etmek mekân iktiza edip, mekân ise Cenâb-ı Hak hakkında muhal olduğundan, istivâ (استوى) mecaz olarak istilâ (استيلا) manasında isti'mal olunmuştur. Şu halde mana-yı nazım: “Cenâb-ı Hak mahlûkatın en büyüğü olan arş-ı âlâ üzerine istilâ etti ve kahr ve galebe altına aldı. Cümle mahlûkatı ihata eden arş-ı âlâ üzerine galebe ederek her emrine

⁸⁵ Buhârî, Talak, 25, Edeb, 24; Müslim, Zühd, 42; Ebû Dâvûd, Edeb, 123; Tirmîzî, Birr, 14; İmam Malik, Muvattâ, Şi'r, 5; Ahmed b. Hambel, Müsned, II, 375, V, 333; Beyhâkî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VI, 283.

⁸⁶ Menzioğlu, age, varak no:99b

⁸⁷ Tâhâ, 20/5 “Çok esirgeyici (Allah'ın hükmü) arşı istilâ etti”.

itaat eder bir hale koydu” demek olur.⁸⁸

Mutlak müteşabihatta iki mezhep vardır:

Birinci, Selef mezhebidir ki, bu gibi⁸⁹ müteşabihatın aslına ve murad-ı ilahiyenin neden ibaret olduğuna iman edip, ilmini Allah-u Teâlâ'ya tefvîz etmek ve te'viliyle iştigal etmemektir. Sıddık-ı 'azam Ebûbekir (RA) hazretleri: “Her kitabın bir sırrı vardır. Allah'ın Kur'an'da sırrı ise sûrelerin evvelinde bulunan harflerdir”⁹⁰ buyurduğu mervîdir.

İkinci, halef mezhebidir ki, onların zamanlarında ehl-i dalâl ve mülhidler peyda olup, kendi arzularına göre ve kavâid-i şeri'yyeye muhalif te'villerle meşgul olarak, umûr-u dîni teşvîş etmek istediklerinden Ahlâf-ı Kirâm onların te'villerine meydan vermemek ve açmak istedikleri fesat kapılarını kapatmak üzere şer-i şerife muvafık sûrette te'vilini vacib addettiklerinden, müteşâbihâtın te'viliyle meşgul oldular. Şöyle ki: "Süver-i Kur'âniyye'den bazılarının evvelinde bulunan harfler, o sûrenin ismidir” dediler. Buna nazaran (الم) sûrenin ismidir.

Bazıları ise esma-i ilahiyeden bir isimdir yahut her harf bir isimdir yahut her harf bir ismin fâtihidir. Mesela elif (ا), Allah (الله); lam (ل), Latîf (لطيف); mim (م), Mecîd (مجيد) isimlerinin fâtihidir.

Yahut (انا الله اعلم) yani “Ben 'Azîmü'ş-şan bilirim” demektir.

Yahut kasedir. Buna nazaran mana-yı nazım: "Elif Lam Mim harflerine yemin ederim ki şu kitap, ken-

⁸⁸ Menzioğlu, age, varak no: 1a

⁸⁹ Metinde “misilli” ifadesi kullanılmaktadır.

⁹⁰Şeyhzâde, Muhammed b. Muslihiddin Mustafa, *Hâşiyetü Şeyhzâde Alâ Tefsiri'l-Kâdi el-Beydâvi*, İstanbul, 1981, I,64.

disinde şek ve şüphe olmayan bir kitaptır" demek olur.⁹¹

Beydâvi'de beyan olunduğuna nazaran Elif, Allah; Lam, Cibrîl; mim, Muhammed isimlerinden alınarak, "Kur'an Allahü Teâlâ'dan Cibrîl-i Emîn vasıtasıyla Muhammed (sallahu aleyhi ve sellem) üzerine nazil oldu' manasına olduğu İbn Abbas Hazretlerinden mervîdir⁹²."

Örnek 2. Yasin sûresi'nin evvelinde de konu ile ilgili şu açıklamayı yapar: "Yâsîn" lafzı müteşâbihâttandır Ulema-i muteahhirîn indinde kavâid-i şer'i şerife muvafık olarak tevcihi caizdir. Binaen aleyh Yâsîn (يس) lafzı "ey insan!" manasına münadadır. Yahut Rasûlullah'ın ismidir. Şu halde "ya Muhammed!" demektir. Yahut sûrenin ismi ve mukadder *ütlü* ائله kelimesinin mef'ûlüdür. "Sen sûre-i Yâsîn'i oku" demektir.⁹³

Örnek 3. Kalem sûresi'nin evvelinde de konu ile ilgili şu açıklamalar yer almaktadır: "Nûn (ن) Lafzı, müteşâbihattandır." İki mezhep vardır. Birinci, eslâfın mesleği, ilmîni Allah-u Teâlâ'ya tefvîz ederek aslına iman edip, bahsetmemektir. İkinci müteahhirîn, bazı yoldan çıkmış olan fâsıkların kendi fikirlerine muvafık tevillerine meydan vermemek üzere, şeriata muvafık tevil ile iştigali münasip gördükleri için bu misilli müteşâbihatı tevil etmişlerdir. ن lafzı, bu sûrenin ismidir ve kasedir. Buna göre "nûn (نون) ismi ile tesmiye olunan sûreye yemin ederim ki, sen Rabbin nimetini bilmez değilsin." Yahut ن lafzı kalemin yazı yazdığı nurdan bir levhanın ismidir. Yahut mürekkep ve divittir. Veyahut bir balığın ismidir. Veyahut Hazreti Yunus'u muhafaza eden balığın ismidir.⁹⁴

---

⁹¹ Menzioğlu, age, varak no:1a,b

⁹² Kâdî Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Matbaa-yı Osmaniye, İstanbul, 1305, s. 6. (Kur'an-ı Kerim kenârında matbu.)

⁹³ Menzioğlu, age, varak no:137b

⁹⁴ Menzioğlu, age, varak no:20b

b. Ayetlerin Tekrarı

Örnek 1- Rahman sûresi'nde tekrarlanan **فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ** ayeti ile ilgili şu açıklamaya yer verilmektedir: “Her ayetin evvelinde nimetler ayrı ayrı zikrolunduğu için, evvelinde zikrolunan nimeti hatırlatmak ve nimetin kad-rini takdire ve şükrünü ifaya davet için olmakla, bu hik-mete mebni tekrar yok demektir.⁹⁵”

Örnek 2- Mürselât sûresinde de şu açıklamaya yer verilmektedir: “Bu sûrede, **وَيَلِّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ** ayeti zahirde tek-rar gibi görünüyorsa da, hakikatte tekrar yoktur. Çünkü beyan olunan ahkâmın arkasından gelen **وَيَلِّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ** ile murat, o ayetlerin hükmünü tekzib edenlere ait olduğu cihetle, her defasında tekzib edenler başkadır.⁹⁶”

c. Nesh

Müellif nesh konusuna Müzzemmil Sûresi'nin bi-rinci ve yirminci ayetlerinde değinmekte olup, söz konusu ayetlerin önce gece (teheccüd) namazının farz olduğuna delil olduğunu ve bu emrin daha sonra aynı sûrenin son ayetleriyle nesh edildiğini hikmetiyle beraber şu şekilde ifade etmektedir: “İbtida-i İslâm'da teheccüd namazı farz olduğuna bu ayet delalet eder. Çünkü emirde asl olan vücuda delalet etmektir. Teheccüdün farziyeti bir sene sonra beş vakit namazın farz olmasıyla nesh olundu. Neshin sebebi, ashab-ı Rasulullah'a ârız olan meşakkat-tir. Çünkü meşakkat daima kolaylığı celbeder.⁹⁷”

Müellif neshin izahında üç önemli aşamaya şu kavramlarla işaret etmektedir:

1- Tahfif: “Vâcib Teâlâ gecenin ekserisinde *teheccüde tahammülleri olmadığından*, gecenin nisfında ve

⁹⁵ Menzioğlu, age, varak no: 132b

⁹⁶ Menzioğlu, age, varak no:63a

⁹⁷ Menzioğlu, age, varak no:42a

sülüsünde teheccüd kâfi olduğunu beyanla *tahfif* etti...” Buna göre emrin ifası için tayin edilen vaktin önce gecenin ekserisinden gecenin yarısına veya üçte birine çekilmesine müsaade edilmesini emrin hafifletmesi olarak görmektedir.

2- Ref: “Vâcib Teâlâ ekser insanlar üzerine edası müşkil olmasına binaen teheccüd namazının *vücubunu ref ettiğini* beyandan sonra” “Vâcib Teâlâ teheccüd namazının vücubunu *kullarına kolaylık olsun için neshettiğini* ...” diye ifade ediyor.

3- Vücub neshedilse de nafîle olarak hükmün devam ettiğini “*vücubu nesh olunmuş ise de, nafîle olarak edası meşru olduğunu*” şeklindeki ifadeleriyle beyan etmektedir.⁹⁸

d. İcmâl ve Tafsil

Müellif Kur'an'daki *salât* lafzının sünnetle tafsil edildiğini Bakara sûresi'nin 3. ayetinin tefsirinde şöyle ifade etmektedir: “*Salât* lafzı mana-yı aslîsi itibariyle mücmeldir. Lakin Cibrîl-i Emin Rasulullaha, Rasulullah da ümmetine talim buyurdu ve bu minval üzere ayetteki icmal sünnet-i nebeviye ile tafsil olundu ve takarrur etti. Binaen aleyh *salât* lafzı zikrolunduğu vakitte mana-yı şer'isi hatıra geldiği gibi murat da odur. Lügat manası örfte metruktür. Hal-i hayatında Rasulullah (sav) ashabıyla beraber erkân-ı malume olan *salâtın* ikamesine devam buyurdu. Zaman-ı saadetten ilâ-yevmina hâza icma-ı ümmet de bu sûretle vaki oldu.⁹⁹”

---

⁹⁸ Menzioğlu, age, varak no: 42a, 43b, 44a,b

⁹⁹ Menzioğlu, age, varak no: 4a,b

9. AYETLER ARASINDA VE HADİSLER ARASINDA ZITLIK OLUP OLMAMASI

Menzioğlu Ahmet Efendi ayetler arasında ve hadisler arasında herhangi bir tenaküzün olmadığı hususuna da yeri geldikçe işaret eder.

Örnek 1- Abese sûresi'nin 34-36. ayetlerinin tefsirinde: “Onların hiçbirine bakmağa vakti olmaz. Bu ayette insanın, yevm-i kıyamette cümle akrabasından firar edeceğini beyan, şefaate delalet eden ayetlere münafi değildir. Çünkü firarın mevki başka, şefaatin mevki ve zamanı başkadır. Zira bu ayette beyan olunan firarın zamanı, sūr üfürülüp, herkes yeni hayat bulduğu zamandır. Amma şefaatin zamanı ise, herkes mahşere cem olup, muhasebe görüldüğü zamandır. Böyle olunca ayetler arasında münâfât ve tenakuz yoktur.¹⁰⁰”

Örnek 2- Ğâşiye sûresi'nin 6. ve 7. ayetlerini tefsirinde: “**Darî** (ضريع), bir dikendir ki yaş iken deve otlar ve kurduğunda deve dahi yemez, zehir gibi acıdır ve râyihası kerîhtir ve cifeden kötü, ateşten daha sıcaktır. Cehennemın birçok derekât ve tabakatı olup bazı derekede taam-ı ğıslıynden ve bazısında taamı zakkumdan, bazısında da taam-ı darî'den olduğu cihetle ayetler arasında tefavüt yoktur.¹⁰¹”

Örnek 3- Hadisler arasında zıtlık olup olmadığı ile ilgili olarak da Duhâ sûresi'nin 8. ayetinde geçen ağnâ (اغني) kelimesinin tefsirinde şu şekilde işaret edilmektedir: “Yahut **ağnâ** (اغنى) ile murat, kalp ğınâsıdır. Çünkü Rasulullah'ın, ليس الغنى عن كثرة الغرض ولكن الغنى غنى النفس, hadis-i şerifi bunu te'yit eder. Yani: ‘Ğinâ mal çokluğu ile olmadı velâ-

¹⁰⁰ Menzioğlu, age, varak no:72a,b

¹⁰¹ Menzioğlu, age, varak no: 89b

kin ğinâ, ğinâ-yı kalptir.¹⁰² Binaen aleyh, الفقر فخرى buyurmuştur. “Fakr, benim iftihâr ettiğim bir şey”¹⁰³ demektir. Vakıa “fakr, küfre yakındır” manasına hadis varsa da hadisler beyninde avâmın zannettiği gibi tenakuz yoktur. Çünkü bu misilli şeyler eşhasın ihtilafıyla muhtelif olur. Bazı kimse sabır ve kanaat sahibi olur, onun hakkında fakrın hiç tesiri olmaz. Diğer bir kimse haris, hevâ ve hevesine tabi olur, me'kulât ve meşrubat düşkünü olur, onun hakkında fakr, mazarrat olur. Çünkü kavlen ve fiilen bir takım haram şeyler irtikâbına sebep olur. Vehâsıl, mahallin, kişiyle ahvâlin değıştiği cihetle hadisler arasında tenakuz yoktur. Zira fakr, Rasulullah hakkında ihtiyari olduğundan, iftihar edecek bir şey olmuştur. Ama avâm-ı nâs hakkında ızdırârî olduğundan, bazı mehlekeye sebep olacağında şüphe yoktur.¹⁰⁴

10. İSRÂİLİYÂT

Müellif, bazı ayetlerin tefsirinde yer verilen isralî haberleri tenkite tabi tutmadan olduğu gibi almıştır.

Örnek 1- Nûh sûresi'nin 28. ayetinde Hz. Nûh'un anne-babasının ismini şu şekilde zikretmektedir: “Nûh'un (babası) Lemek, validesi Enûş'un kızı Semha'dır. Her ikisi de müminlerdir.”¹⁰⁵

Örnek 2- Yâsin sûresi'nin 20. ayetinde şehrin üst tarafından gelenin ismini şöyle zikretmektedir: “Şehrin üst tarafından gelen Habib-i Neccâr'dır.”¹⁰⁶

Örnek 3- İnsan sûresi'nin 1. ayetinin tefsirinde şu bilgiyi naketmektedir: “Âdem (aleyhisselam)'ın ruhsuz,

¹⁰² Bkz. Buhârî, Rikâk, 15; Müslim, Zekât, 130.

¹⁰³ Bkz. 'Aclunî, Keşfü'l-Hafa, II, 87.

¹⁰⁴ Menziöglu, age, varak no: 99a

¹⁰⁵ Râzî, Tefsîru'l-Kebîr, XXX, 130; Kâdi Beydâvî, 763; Neseî, Medârik, IV, 1308; el Bağdâdî, Hâzin, III, 130; Menziöglu, age, varak no:37a

¹⁰⁶ Menziöglu, age, varak no:140a

Tâif'le Mekke arasında yüz yirmi sene yattığı mervîdir.¹⁰⁷

Örnek 4- Naziâ't sûresi'nde Firavun'un sözü olarak naklettiği iki cümle arasında geçen zamanı zikretmesi de bir diğer örnek olarak zikredilebilir. Söz konusu rivayeti şu şekilde nakletmektedir: "Bu ayette **ahirah** (الْآخِرَةَ) ve **ûlâ** (لِأُولَى) ile murad, Firavun'dan sudur eden iki kelime olduğu İbn Abbas hazretlerinden mervîdir. İki kelimedenden birisi, *ma alimtü leküm min ilâhin ğayri* (ما علمت لكم من اله غيرى) yani "sizin için benden başka bir ma'bud bilmiyorum" demektir. Diğeri ise, *ene rabbükümü'l-a'lâ* (أنا ربكم أعلى) dir ki, "ben sizin büyük rabbinizim" demektir. Bu iki kelime arasında kırk sene geçmiştir.¹⁰⁸"

11. AHKÂM AYETLERİNİ YORUMLAMA METODU

a-Namaz:

Örnek 1- Bakara sûresinin 3. ayetinde "Bu ayette *salât* ile murad, salavât-ı mefrûzadır. *Fahri Razi, Hâzîn ve Kâdî*'nin beyanları vechile ikâme-i salâttan murad, sünenini, âdabını ve ferâizini ihlal etmeksizin vakt-i muayyeninde hudu' ve huşu' ile edasına devam etmektir. *Salâttın* asıl manası duadır. Lakin şer-i şerifde *salât*, e'fal-i mahsûsa ve erkan-ı malûmedir. Yani kıyâm, kıraat, rükû, sücûd ve niyet-i hâlise ile bunları edâ etmek ve evvelinde tekbir ile dâhil olmak ve ahirinde selamla hitam bulmaktır." "O sıfat-ı mezmumede bulunmayan ancak namaz kılan kimselerdir ki, onlar namazlarına devam edicilerdir.¹⁰⁹"

¹⁰⁷İbn Abbas'tan gelen rivayette Hz. Âdem'in ilk yaratılışındaki evrelerle ilgili 120 gün ifadesine yer verilmişse de Mekke ile Tâif arası diye bir yer belirtilmemiştir. Bkz. Râzi, Tefsîru'l-Kebîr, XXX,209; Menzioğlu, age, varak no: 55a.

¹⁰⁸ Menzioğlu, age, varak no: 68b

¹⁰⁹ Menzioğlu, age, varak no: 4a.

aa.Namaz vakitleri:

Örnek 1- İnsan sûresinde beş vakit namaza işaret olduğunu belirtirken şunları söyler: “Fahri Râzi'nin beyanını vechile **bükraten** (بكرة) ile murad, sabah namazı, **esîl** (اصيل) ile murad, öğle ve ikindi namazlarıdır. Gecede secde ile murad, akşam ve yatsı namazları, gecenin uzun müddetinde tesbih ile murad, teheccüd namazı olduğuna nazaran bu ayet beş vakitte farz olan namazları ve teheccüd namazını cami'dir. Buna nazaran mana-yı ayet: 'Ey Habibim sen sabah, öğle ve ikindi namazlarını kılmakla, Rabbin Teâlâ'nın ismini zikirle tekbir getir ki, ferâizi eda etmiş olasın. Gecenin bazı cüz'ünde akşam ve yatsı namazlarını eda etmekle secdeye devam et ki, vaktin şükürünü eda etmiş olasın. Gecenin uzun müddetinde teheccüde devam et ki, ihlâs üzere ubudiyetini yerine getirmiş olasın, demektir.¹¹⁰”

ab.Namaza devam etmek:

Örnek 1- Mearic sûresinin 22 ve 23. ayetlerin tefsirinde “Devam ile murat, evkatından hiçbir vakitte namazı terk etmemek ve namazın vakti geldiğinde namazdan başka bir şeyle meşgul olmamaktır. Zira namazın vakti gelince, namazını edayı herşey üzerine tercih etmesi, hırs ve emel gibi sıfat-ı mezmumeyi terkine delalet eder. Dünya muhabbeti olmuş olsaydı, dünya umurunu terkle, ahiret umurundan ibaret olan namaza sür'at etmezdi. Şu halde namaza devam edenler, ayet-i sâbıkada beyan olan sıfat-ı mezmumeden istisna olunmuşlardır.¹¹¹”

ac.Cemaatle namaz:

Örnek 1- Kalem sûresi'nin 43. ayetide cemaatle

---

¹¹⁰ Menzioğlu, age, varak no:58b

¹¹¹Menzioğlu, age, varak no:31a

namaz konusunda şu ayrıntıya yer vermektedir: “İşte dünyada namaza icabet etmediklerinden ceza olarak ahirette secdeye davet olunurlar. Velâkin rezil olmak için kudretleri selb olunur. Cemaate gitmek vacip diyenler bu ayet delil diyorlarsa da, ulema-yı Hanefiyye indinde cemaatle namaz kılmak vâcib olmayıp sünnet-i müekkede olduğu, cemaate gitmeyenler şeriat nazarında mezmumlardır.¹¹²”

ad.Namazı muhafaza etmek:

Örnek 1- Mearic sûresinin 34. ayetinde Namazda daim olanlarla namazı muhafaza edenler arasındaki ince ayrıma şöyle dikkat çekmektedir: “Şu beyan olunan sekiz sınıfın evvelinde namaza devam edenler ve âhirinde namazı muhafaza edenler beyan olunmuştur ki, *devamla muhafaza beyninde fark vardır. Zira devam, evkâtında hiçbir şeyi geçirmeyerek kılmaktır. Amma muhafaza abdest, setr-i avret ve kıbleye teveccüh gibi şerâit-i hariciyesini ve kıyam, kıraat, rükû ve sücûd gibi şerâit-i dâhiliyesini ifa etmek ve fezâili ki, mescide, cemaata devam etmek ve namazın vakti gelmezden evvel hazırlanmak ve kalbini vesveseden ve mâsivâllaha iltifattan boşaltmak ve riyâ, süma'dan ictinap etmektir. Hatta namazdan sonra oyun, çalgı gibi measîden sakınmak, namazın muhafazasından madûddur.¹¹³”*

ae.Namaz-iman bağlantısı:

Örnek 1- Maun sûresinde namaz- iman bağlantısına şu şekilde temas etmektedir: “Kezâ itikatlarınca namazla meşguliyeti beyhude ve abes (kabul) eder(ler). Hâlbuki namazın her cüzünde gaflet üzere bulunur ve namazın bazını halka karşı Müslüman gibi gözükerek bu

---

¹¹² Menzioğlu, age, varak no: 24b

¹¹³ Menzioğlu, age, varak no: 31a

minval üzere eda ederse(ler) de, bazısı da geçer gider, asla ibadet etmezler. Adeta namazı nifaklarını saklamaya alet ettiklerinden, faydasını görmedikleri gibi azaba da düçar olurlar. Çünkü ahkâm-ı şer'iyyenin hülasası ikidir:

Birincisi, abdin Cenâb-ı Hakk'a karşı ta'zîm ve vazîfe-yi ubudiyeti ifâ etmesi;

İkincisi, Allah'ın kullarına merhamet ve şefkat etmesi ve onlarla muamelesinin doğru olup olmamasıdır. Bu sûrette Cenâb-ı Hak bu sûrede her iki cihete işaret buyurmuştur ve her iki sûrette kusur etmek kıyameti tekzibe terettüp ettiği için (birinci ve ikinci) fıkraların her ikisinde tertibe delalet eden **fe** (ف) lafzı varid olmuştur.¹¹⁴

af.Namaz kılınacak mekânlar (mescitler) ve secde organları:

Örnek 1- Cin sûresi'nin 18. ayetinde bu konuyu şöyle açıklamaktadır: "Yani ey ibadetle mükellef olan, mescidlerde Allah-u Teâlâ'ya ibadet ederken Allah ile beraber başka bir kimseye dahi ibadet etmeyin ki, şirk etmeyesiniz. Mescidle murat, secde mümkün olan her yerdir ki, yeryüzünün kâffesine şamildir. Zira Rasulullah: (جعلت لى الأرض مسجدا) "benim için yeryüzünün küllüsü mescid kılındı"¹¹⁵ buyurmuştur. Yahut mesâcid (مساجد) ile murat, vücud-u insanda secde olunan yedi azadır ki, eller, ayaklar, dizler ve bir de yüzdür.¹¹⁶ Bu azalar, Allah'ın mahlûku olduğundan, bunlarla Allah'ın gayriye ibadet etmeyin, demektir.¹¹⁷

---

¹¹⁴ Menziöglu, age, varak no: 112b

¹¹⁵ Buhârî, Teyemmüm, 1.

¹¹⁶ Buhârî, Kitâbü Mevâkıtü's-Salât, bâbü's-sücûdi ale'l-enf, I, 206; Müslim, Kitâbü's-salât, bâbü 'azâü's-sücûd, II, 25.

¹¹⁷ Menziöglu, age, varak no: 40a

b.Kurban ve Kurban bayramı Namazı:

Örnek 1- Kevser sûresinde şu açıklamaya yer verilmiştir: “Şükür, kalp ile ta’zîm, lisanla senâ ve a’zâ ile amel etmek olup, bu mananın cümlesini salât lafzı cami’ olduğu cihetle (فاشكر) makamında (فصل) varid olmuştur. Salât ile murat, mutlak namaz olmak ihtimali var ise de, (وانحر) “kurban kesmek” ile emir manası olduğuna nazaran, salât ile murat bayram namazı olmak ihtimali galiptir.¹¹⁸”

c.Bayram namazı ve Tekbirleri:

Örnek 1- ‘Alâ sûresi’nin 14. ve 15 ayetinin tefsirinde bu hususa şu şekilde işaret edilmektedir: “Yani fevz ü necat buldu. Ahiret azabından kurtuldu. O kimseler iman ve envâ-ı ibâdeti ihtiyarla küfürden ve günahlardan temizlendi ve Rabbinin ismini zikirle meşgul oldu ve namazda iftitah tekbirini ve bayram namazında bayram tekbirlerini alarak namaz kıldı.¹¹⁹”

d.Mali İbadetler (İnfak-zekât):

Örnek 1- Bakara sûresinin 3. ayetinde namazdan sonra infakı da şöyle açıklamaktadır: “*İnfak*, Hazin'in beyanları vechile, fi sebilillâh elinde olan malını sarf ve harcetmektir. Ayet-i Celile zekât, nezir, kurban, sadaka-i fitır ve hatta müminler beyninde muavenete müteallik şeylerin cümlesi infakta dâhildir, cümlesi nazar-ı şer’ide makbul ve memduhdur. Vâcib Teâlâ ehl-i imanı infakta israf ve tebzîrden muhafaza ve malının bir miktarını infak ve bir miktarını kendi mesalihi için alıkoymak lazım olduğuna işaret için ba'za delalet eden من (min) lafzıyla îrad buyurmuştur ki, "merzuk olduğunuz rızkınızın bazısını infak ve bazısını ibkâ edin" demektir.

---

¹¹⁸ Menzioğlu, age, varak no: 113a

¹¹⁹ Menzioğlu, age, varak no: 88b

Bu ayet-i celilede Vâcib Teâlâ insan için lazım olan vazife-i mühimme-i asliyeyi beyan buyurmuştur. Çünkü insanın mükellef olduğu **ahkâmın esâsı ikidir**. Birinci, bilkülliyeye **meâsîyi** terk etmektir. Bu kısma **ittikâ** (اتقا) ile işaret buyurmuştur. İkincisi, bilumum **vâcibâtı** edâ etmektir. **Vâcibâtın esâsı da ikidir:**

Birincisi, salât gibi ibadet-i bedeniyledir. Ona ويقيمون و الصلوة cümle-i celilesiyle işaret olunmuştur.

İkincisi, zekât gibi ibadet-i maliyledir. Buna da وما رزقناهم ينفقون kavlı-i latîfiyle işaret buyrulmuştur.¹²⁰

Örnek 2- Mearic sûresinin 25. ayetinde özel olarak zekâta şu açıklama ile vurgu yapmaktadır: *Hakk-ı malum* (حق معلوم) ile murat, ağniyaya farz olan zekattır. Zira sadakât içinde taraf-ı şeri'den muayyen olan hakka zekat (denir). Çünkü zekâttan başka sadaka, hisse-i muayyene değildir; mal sahibinin re'yine kalmıştır. İsterse az verir, isterse çok verir, kimse karışamaz. İmam Mücâhid gibi bazı zevât, murat alâ tariki'n-nedb ve'l-istihâb verilen sadakalar ile beyan etmişlerdir. Zira vâcib olan zekatı, edâ olduğu cihetle senâ icab etmediğinden, Cenâb-ı Hakk'ın bu zümreyi senâ buyurması, nafîle olarak verilen sadaka olmasına delalet eder.¹²¹

e. Yetim Malı:

Örnek 1- Maun sûresinde: “Yetimi malından mahrum etmek ister ve kendi nefsi ve gayrılarını muhtac olan miskine taam yedirmek üzere terğîb de etmez.”¹²²

Örnek 2- Duha sûresinde: “Yani Rabbin Teâlâ senin, yetimler kılıp miskinler halk etmekle rahatını temin edince, sen de yetimlere güzel muamele et. Onların zaaf-

¹²⁰ Menzioğlu, age, varak no: 4b, 5a

¹²¹ Menzioğlu, age, varak no: 31b

¹²² Menzioğlu, age, varak no: 112a.

larından istifade ederek mallarını almak ve yüzünü eğmek ve sözlerini reddetmek gibi bir sûretle onlara kahretme. Zira kahırdan nehiy, lutufla emirdir. Şu esasa binaen Rasulullah, خير بيت في المسلمين بيت فيه يتيم يحسن اليه وشر بيت فيه يتيم يسأا buyurmuştur. Yani “Müslümanlar içinde evlerin hayırlısı bir evdir ki, o evde kendine ihsan olunur yetim buluna ve Müslümanlar içinde evlerin şerlisi bir evdir ki, o evde kendine kötülük olunan yetim buluna” demektir. Kezalik انا وكافل اليتيم في الجنة hadis-i şerifi de bu manayı teyit eder. Yani Rasulullah, “Ben ve yetimin umuruna kefâlet eden kimse ile ikimiz beraber cennetteyiz”¹²³ buyurmuştur.¹²⁴

f. Emânetler:

Örnek 1- Mearic sûresinin 32. ayetinde bu konuyla ilgili şu açıklamaya yer verilmektedir: “Emanetin birçok enva’ı olduğuna işaret için bu ayette *emânet* lafzı cemî siygasıyla varid olmuştur. Savm, salât, hac, zekât ve sair feraiz-i ilahiyye gibi insanlar arasında olur. Vedâlar ve beyinlerinde cereyan eden gizli sözler gibi. Bunların cümlesini muhafaza etmek vezâif-i diniyedendir. İşte şu esasa binaen Vâcib Teâlâ emanete ve ahde riayet edenleri sena etmiştir.¹²⁵”

g. Nikâh:

Örnek 1- Mearic sûresinin 29, 30 ve 31. ayetlerinde şu açıklamaya yer verilmektedir: “Zira onlar hatunlarından ve cariyelerinden saklamamakla zemmolunmazlar. **Ezvac** (أزواج) **zevc** (زوج) in cem’i olduğu cihetle,

¹²³ Buhârî, Talak, 25, Edeb, 24; Müslim, Zühd, 42; Ebû Dâvûd, Edeb,123; Tirmizî, Birr, 14; İmam Malik, Muvattâ, Şi’r, 5; Ahmed b. Hambel, Müsned, II,375, V, 333; Beyhâkî, es-Sünenü’l-Kübrâ, VI, 283.

¹²⁴ Menzioğlu, age, varak no: 99b.

¹²⁵ Menzioğlu, age, varak no: 32a,b.

milik-i nikâhla kendilerinin malik oldukları hatunları demektir. Şu halde vaz' olunan kanunu tecâvüzle iffet ve namusunu dünyada lekedar eden, azab-ı ilahiyyeye müstahak olacağına işaret için **hümû'l-â'dûn** (هُمُ الْعَادُونَ) buyurmuştur. Yani, ancak hududu tecavüz edip, kanun-u ilahiyyenin ahkâmından harice çıkanların azaba istihkakları diğer ayetlerle dahi beyan olunmuştur.¹²⁶

12. KELÂM KONULARI İLE İLGİLİ AYETLERİ YORUMLAMA METODU

a. Hidâyet-i İlâhî

Örnek 1- 'Alâ sûresi'nin 2. ayetinde geçen *hedâ* (هدى) kelimesinin tefsirinde konu ile ilgili şu bilgi verilmektedir: "Vâcib Teâlâ'nın hidayetine gelince, Allah-u Teâlâ her şeyde bir kuvve-i hassa, kabulüne müste'id bir mizâç halk etmiştir. O mizâcın kabul ettiği kuvvet bir fiil-i muayyenin sudûruna mahal olur. İşte hidâyet-i İlâhiyye fiil-i muayyene mahal olan kuvveti halk buyurmuştur ki, o kuvve-i hassa sebebiyle kendi nev'ine mahsus olan fiile alet olur."¹²⁷

b. İmanın Tanımı Rükünleri ve Kısımları

ba. İmanın Tanımı

Örnek 1- Bakara sûresi'nin 3. ayetinin tefsirinde iman hakkında şu tafsilatlı bilgilere yer verilmiştir: "İman, Vâcib Teâlâ'nın zatını ve sıfatını ve enbiya-i kirâmın nübüvvetlerini ve ahval-i ahireti ve sair iman edilmesi lazım olan şeyleri inanıp, kalbiyle tasdik ve lisanla ikrar etmektir. Şu halde iki rüknü olan tasdik-i kalbî ve ikrar-ı lisanînin her mü'minde bulunması lazımdır. Bir kimsenin yalnız kalbinde tasdiki bulunsa da ikrar-ı lisa-

---

¹²⁶ Menzioğlu, age, varak no: 32a

¹²⁷ Menzioğlu, age, varak no: 87a

nîsi olmasa şu tarife nazaran mümin olmaz. Amma iman yalnız tasdik-i kalpten ibaret olduğuna nazaran, o kimse yine indallah¹²⁸ mü'min olur. Fakat imanın cüz-ü ahari olan ikrarı terkinden dolayı günahkâr olduğu gibi zahirde o kimse üzerine ahkâm-ı şer'iyye icra olunmaz. Çünkü kalbinde olan ikrarı olmadığı cihetle zahirde bilinemediğinden, imanıla hükmolunamaz ki, ahkâm-ı şer'iyye icra olunsun.¹²⁹

bb. İman artar eksilir mi?

“İmanın iki cüzü olduğuna nazaran ziyade ve noksanı kabul etmez. Çünkü mü'menün bih: Yani iman edilecek şeyler artmaz ve eksilmez ki, iman artsın veyahut eksilsin. Şu tarife nazaran amel imandan cüz değildir, belki imanın kemalinden cüzdür. Binaen aleyh imanı olup, ameli olmayan kimse mü'mindir. Lakin amel etmediği için fasık addolunur. Eğer afv-ı ilahîye mazhar olmazsa taksiratı kadar muazzeb olunduktan sonra imanı sebebiyle cennete dahil olur.¹³⁰

bc. İmanın kısımları

İman ikidir: Birisi: Din-i Muhammedîden olan ahkâmın kâffesini icmalen kalble tasdik ve lisanla ikrar etmektir. İkincisi: Din-i Muhammedîden olan ahkâmı birer birer tafsil ederek iman etmektir. Avam-ı nas için iman-ı icmalî kafidir, birer birer ahkâmın kâffesini tafsil üzere bilmek lazım değildir.¹³¹

bd. Mukallidin imanı:

Mukallidin imanı: İmanda taklit, babasından, anasından veyahut sair kimselerden işittiği gibi iman edip,

---

¹²⁸ Yazmada bu kelime “beynallah” şeklindedir. (D.A)

¹²⁹ Menzioğlu, age, varak no: 3a

¹³⁰ Menzioğlu, age, varak no: 3b

¹³¹ Menzioğlu, age, varak no: 4a

delailini tedkik etmemektir. Bu manaca iman-ı taklidi Eşârî indinde makbul değilse de, Ehl-i sünnetten Maturidiyye indinde makbuldür. Lakin bu, imanın zayıf ve edna mertebesidir. Zamanımızda ehl-i imandan hemen hemen mukallid yok gibidir. Çünkü her ne kadar cahil olsa ve kitaplardan delaili tedkik etmese dahi, hariçte görmüş olduğu mevcudat ve mükevvenatın kudret-i ilahiye ile vücuda geldiğini bilir ve bu cihetle eserden müessire istidlal eder.¹³²"

be. İman amelden bir cüz mü?

Amel imandan cüz değildir: "Ehl-i sünnetten muhaddisînin mezheplerine nazaran iman, kalble tasdik, lisanla ikrar, aza-i cevarihle¹³³ amelden ibarettir. Şu tari-fe nazaran amel imandan cüz ise de, esah olan 'amelin imanın kemalinden cüz olmasıdır. Çünkü fasıkın mü'min olduğunda muhaddisînin hazarâtı dahi müttefiktiler. Ancak bir kimse yalnız lisanıyla ikrar etse, fakat amelî ol-madığı gibi kalben tasdiki dahi olmasa, o kimse indallah¹³⁴ mü'min değildir, belki münafıktır. Binaena-leyh ebedi cehennemde kalır.¹³⁵"

bf. "Dînü'l-Kayyimeh" kavramı

Beyyine sûresi'nin tefsirinde "*Dînü'l-Kayyimeh*" kavramını tefsir ederken ehl-i kitabın ibadetlerinin niçin fayda vermeyeceğini açıklar ve arkasından da Mürcie'nin iman konusundaki görüşünü şöyle tenkit eder: "Din itikat ve amelden mürekkep olunca, ehl-i kitabın itikadı şirk ederek ibadetleri faide vermediği gibi, fırak-ı dalleden **Mürcie**'nin 'yalnız iman kâfidir' diyerek furu-ı 'amali ih-

---

¹³² Menzioğlu, age, varak no: 4a

¹³³ Aza-ı cevarih: Bedenin azaları, organları.

¹³⁴ Yazmada bu ifade "beynehu ve beynallah" şeklindedir. (DA)

¹³⁵ Menzioğlu, age, varak no: 3b

mal etmeleri de hatadan salim olmadığını isbat etmekte bu ayet kâfidir. Zira ayette beyan olunan Dîn-i kayyim itikatta(n), ihlâs ve amelden ibaret olunca, bunlardan biri noksan olursa, Dîn-i kayyim olamaz. Şu halde noksan din, sahibini selamete îsal edemez.¹³⁶"

c. Küfür ve Küfür çeşitleri

Bakara sûresi'nin 6. ayetinin tefsirinde *Küfür* ve küfür çeşitleri şöyle açıklanmaktadır: "*Hâzin*'de¹³⁷ beyan olduğu vechile küfür, bir şeyi setr edip örtmek manasıdır. Kâfirler hakkı setredip kabul etmedikleri için kâfir denilmiştir.

Küfrün envai dördtür:

1- Allah-u Teâlâ'yı asla bilmez, inkar eder. Buna *küfr-i inkârî* denir.

2- Kalbiyle Allah'ı bilir, fakat lisanıyla ikrar etmez. Buna *küfr-i cühudî* denir. İblisin küfrü bu kısımdandır.

3- Kalbiyle Allah'ı bilir ve lisanıyla ikrar eder, fakat diniyle tedeyyün etmez. Buna da *küfr-i inâdî* derler. Ebu Talib'in küfrü bu kabildendir.

4- Lisanıyla ikrar eder, fakat kalbiyle tasdik etmez. Buna *küfr-i nifâk* denir. Münafıkların küfrü bu kabildendir.¹³⁸"

d. Münafıkların Durumu

Örnek 1- Bakara sûresi'nin 8. ayetinin tefsirinde münafık hakkında şunlar zikredilmektedir: "Münafık, kâfir ile mü'min arasında müzebzeb bir fırkadır. Çünkü zahirde mü'min görünür, kelime-i tevhidi tekellüm eder.

¹³⁶ Menzioğlu, age, varak no: 105a,b.

¹³⁷ El-Bağdâdî, Alâüddin Ali b. Muhammed, Tefsiru'l-Hâzin (Lübâbü't-Te'vil fi Meâni't-Tenzil), Beyrut, 1994, I, 14.

¹³⁸ Menzioğlu, age, varak no: 7a.

Hâlbuki kalbinde küfriyatını saklar. Münafıkların küfürleri sairlerinden eşna' ve ağılezdır." Bunun sebebini izah ederken aynı zamanda imanın tanımında ortaya koyduğu dil ile ikrar ve kalp ile tasdik şartının doğruluğuna da şöyle delil getirir: "Münafığın şerri aleni olup, kâfirin şerri daha ziyade ve küfrü eşed olduğundan Vâcib Teâlâ münafıkların ahvalini beyanda, küfürlerini beyanla beraber birçok measilerini dahi beyan buyurmuştur. Ve küfürde eşna' olduklarından Cenab-ı Hak onları sarahaten mü'minler sırasından ihracla, mü'min olduklarına dair iddalarını reddetmiştir. Tasdik-i kalbîden ârî, mücerred ikrarın iman olmadığına ayet sarahat eder. Münafıklar imanı ikrar ettikleri halde Cenab-ı Hak onların mü'min olmadıklarını beyan etmiştir. Eğer ikrar mücerret iman olmuş olsa idi, onlar ikrar edip dururken, siz mü'min değilsiniz diyerek reddolunmazlardı. Halbuki Vâcib Teâlâ münafıklar hakkında, "Allah'a ve yevm-i ahirete iman ettik derler. Bu sözleri zahirdedir. Hakikatte onlar mü'min olmadılar" buyurmakla onların davalarını redle, ehl-i İslam'a karşı nifaklarını ilan etmiştir.¹³⁹"

e.Kulların Filleri

ea.Ef'al-i ibadın kesb ile olması

Allah-u Teâlâ'nın iradesiyle olmadan çıkmaz ve cebir lazım gelmez. Zira ihtiyariyye-i cüz'iyeye ibad için sabittir. Allah-u Teâlâ kulun fiilini halk etmeye şart-ı âdi kılmıştır. Ta ki tohumu saçmadıkça buğday bitmediği gibi ve taam yemedikçe karın doymadığı gibi. Allah-u Teâlâ kulunun fiilini halk etmez, kul iradesini, ihtiyar-i cüz'isini sarf etmedikçe. Kul ihtiyarını hayra ve şerre sarf etmeye, kulda kudret vardır. Eğer hayra sarf ederse hayır halkeder; şerre sarf ederse şer halkeder. Medar-ı sevap ve

---

¹³⁹ Menzioğlu, age, varak no: 9a

ikap olan odur. Bu kadarla iktifa mü'min olanlara kafidir. Zira bu bahis ayakların kaydığı yerdir. Allah tarîk-i müstakimden ayırmaya. Amin.¹⁴⁰"

eb.İhtiyari filler ve Cebir

Örnek 1- Bakara sûresi'nin 6. ayetinin tefsirinde: "Yani sual olunur ise 'Sani' Teâlâ bunların imana gelmeyeceklerini bilirdi, böyle olunca bunları imana davet, teklif-i mala-yutak ve cebir değil mi?' Cevap ver ki, "Bâri Teâlâ'nın ilm-i şerifi mâluma tabidir, mâlum ilme tabi değildir'. Yani, Bâri Teâlâ'nın ilm-i şerifi malûmu ne gûnâ müteşekkil vaki olacak ise öylece taalluk eder. Mâlumun vukuu ilmin taallukuna mevkuf değildir. Emir böyle olduysa, Allah-u Teâlâ'nın ezelde cümle eşyayı böylece bilmesine, ibadın ef'al-i ihtiyariyesinde cebir lazım gelmez. Zira Bâri Teâlâ şöyle bilir ki, filan kulum filan vakitte filan fiili cüz'î ihtiyariyle terk edecektir. Ve ben dahi onu halk etmeyeceğim. Sair şeyleri de buna kıyas edin. Vaktaki ilim maluma tabi olduysa, ne acize teklif ve ne kula cebir lazım gelir." İmam-ı Azam *Fıkh-ı Ekber*'inde, "Allah-u Teâlâ halkı iman ve küfürden salim halketti. Ondan sonra imanla ve taatla emretti, küfür ve masiyetten nehyetti. Kâfir olanlar kendi ihtiyariyle kâfir oldu, mü'min olanlar da kendi ihtiyariyle mü'min oldu" denilmektedir.¹⁴¹"

ec.İrade-i cüz'iyeye

Kulun meşiyeti Allah'ın meşiyetine tevâfuk etmedikçe, kulun meşiyetiyle hiçbir şey vücud bulmaz. Hayır ve şer, iman ve küfür hidayet ve dalâlet irâde-i İlâhiyeye müstenittir. İrâde-i İlâhiye abdin ef'al-i ihtiyariyesini irâde etmesine tabi olduğu cihetle, abdin irâdesinde mec-

---

¹⁴⁰Menzioğlu, age, varak no: 8a

¹⁴¹ Menzioğlu, age, varak no: 7a

bur olması lazım gelmez. Çünkü kâfir, irâde-i cüz'iyesini küfre sarfetmesi üzerine Allah-u Teâlâ küfrü halkettiği için, kâfir küfrü irtikâbında mecbur olmaz. Küfrü ihtiyar da mazur da olmaz” ifadesine yer verilmektedir.

Bu konuda şu örnekler verilebilir:

Örnek 1- Müddessir sûresi'nin 37. ayetinde *irade-i cüz'iyeye* konusuna şöyle temas eder: “Bu ayet-i celîle abdin irade-i cüz'iyesinin varlığına delalet eder. İrade-i cüz'iyenin hayır ve şerde ve taat ve masiyette medhali olduğuna delalet eder. Çünkü ayette tekaddüm ve teahhurun abde isnad olduğu gibi, meşiyet de abde isnad olunmuştur. Eğer abdin irade-i cüz'iyesi olmamış olsaydı, şu ef'âl abde isnad olunmazdı. Bu ef'âlin isnadı, irade-i cüz'iyenin vücuduna delalet eder. Delalet ettiğinden, abd fiilinde mecburdur demekle irade-i cüz'iyeyi inkâr eden Cebriyye mezhebini şiddetle red vardır.¹⁴²”

Örnek 2- Müddessir sûresi'nin 56. ayetinde konu ile ilgili şu ifade yer almaktadır: “Çünkü abdin her fiilinin hâlikı Allah-u Teâlâdır. Şu kadar ki abdin irade-i cüz'iyesini sarfetmesi şarttır. Şu halde abd bir şeye irade-i cüz'iyesini sarf ederse, Allah-u Teâlâ da irade buyurursa, o şey hâsıl olur. Yani abd ister de Allah-u Teâlâ istemezse, o şey hâsıl olmaz demektir.¹⁴³”

Örnek 3- İnsan (Dehr) sûresi'nin 30. ayetinde de: “Ancak Allah-u Teâlâ murad etmeyince hâsıl olmaması, abdin irade-i cüziyyesine mani olmadığı gibi, irade-i cüziyyesini sarfa da mani olmaz. Şu halde abdin vazifesi irade-i cüziyyesini sarfetmektir. Abd bu vazifesini yerine getirdikten sonra, Allah-u Teâlâ dilerse halk eder ve diler-

---

¹⁴²Menzioğlu, age, varak no: 49b, 50a

¹⁴³ Menzioğlu, age, varak no: 51a

se halk etmez” denilmektedir.¹⁴⁴

f.Fasıklar

Örnek 1- Bakara sûresi'nin 5. ayetinde Fâsıkları kâfirlerden şöyle ayırmaktadır: Felahla murad, felah-ı kâmil olduğundan fâsık olanların bilkülliye felahdan mahrum olmalarını icab etmez. Çünkü fâsıklar, kusurları miktarı azap gördükten sonra felah-yâb olacaklarından, onların felahları felâh-ı nâkıstır. Felâh-ı kâmil, imanla beraber amel-i salih sahiplerine mahsustur. Çünkü felâh, hasra delalet eden zamir-i faslî ile varid olmuştur.¹⁴⁵

g.Büyük Günah işleyenlerin Durumu

Örnek 1- Müminlerden büyük günah işleyenlerin durumunu Cin sûresinin 23. ayetinde şöyle açıklamaktadır: “Yani her kim ki emir ve tevhide Allah'a ve Rasulüne isyan ederse, onun için elbette cehennem azabı vardır ve cehennemde ebediyyen kalıcı olduğu halde cehennemden çıkmaz. Ehl-i sünnet itikadı: mümin olan bir kimse velevse büyük günah sahibi olsa dahi cehennemde ebedi kalmaz. Zira en büyük ibadet olan imanın sevabını görmek üzere cehennemden kurtulup cennete girmek delâil-i akliye ve nakliyyeye muvafık olduğu cihetle bu misilli âyât ve ehâdiste hulûd (خلود), uzun müddet manasınadır.¹⁴⁶”

h.Şefaât

Örnek 1- İnfîtâr sûresi'nin 19. ayetinde: “Bu ayet izn-i ilâhî ile mukayyettir. Yani izn-i ilâhî olmadıkça mâlik olamazlar, demektir. Amma izn-i ilâhî olunca her şeye mâlik olurlar, birbirlerine şefaât ederler. Şu tevcihata nazaran fırka-i dâlleden Mutezile'nin ‘bu ayet şefaatin yokluğuna delalet eder’ dedikleri sözleri merdûddur” diyerek

---

¹⁴⁴ Menzioğlu, age, varak no: 59b

¹⁴⁵ Menzioğlu, age, varak no: 6b

¹⁴⁶ Menzioğlu, age, varak no: 40b, 41a

Mutezile mezhebi'nin şefaath hakkındaki görüşünü reddetmektedir.¹⁴⁷"

Örnek 2- Müddessir sûresi'nin 48. ayetinde ise şefaath hakkındaki açıklamasını şöyle yapmaktadır: "Çünkü şefaath ehl-i imanadır, ehl-i küfre şefaath olmaz. Bu ayet şefaathin esasına delalet eder. Çünkü şefaath edicilerin şefaathi menfaat vermez demek, şefaath vardır, lâkin onlar istifade etmezler, demektir.¹⁴⁸"

Örnek 3- Meâric sûresinin 10. ayetinde de, "Çünkü herkes kendi derdi ile meşgul olduğundan, diğerlerinin halinden sual edemeyeceği bu ayetten anlaşılmıştır. Akkrabanın birbirlerine yardım ve şefaathi, başı selamet olmaklardır. Böyle şart olduğundan, bu ayet şefaath hakkında olan ayetlere münafi değildir" açıklamasına yer vermektedir.¹⁴⁹"

13. GÜNCEL KONULARA YER VERMEK SÛRETİYLE TEFSİRİ

Müellif bazen ayetin umumi manasına muhatapların dikkatini çekmek, bazen de o gün revaçta olan bazı yanlış düşünce ve fikirleri eleştirmek için güncel konulara da işaretle bulunarak bir anlamda tefsirini güncelleştirebilmiştir.

Örnek 1- Hâkka sûresinin 33-34. ayetlerinin tefsirinde şunları kaydetmektedir: "Bu ayette, itikadın en kötüsü küfür olduğu gibi, günahların enkötüsü de buhl olduğu beyan olunmuştur. Vâ esefâ ki, bizim genç fikirlilerimiz ve o Avrupa'yı taklide yeltenenlerimiz sehâveti zemmele Frenklerin buhlünü tahsîn ederek meziyet-i İslâmiyyeyi zemmetmek isterler. Çünkü esâsât-ı

---

¹⁴⁷ Menzioğlu, age, varak no: 77a

¹⁴⁸ Menzioğlu, age, varak no: 50b

¹⁴⁹ Menzioğlu, age, varak no: 30b

İslâmiyyenin neden ibaret olduğunu bilmezler. ‘İnsan bilmediği şeyin düşmanıdır’ fehvasınca İslâmiyet’i bilmediklerinden, İslâmiyet’e Hıristiyanlardan daha ziyade düşmanlıkla iftihar ederler. İslâm’ın büyükleri bu hususa çok ehemmiyet vermiş, mektep, medrese, cami ve sâire vücuhi hayrata; hatta Ebu’d-Derdâ Hazretleri ailesine, ‘cehennem zincirinin nısfını imanla çıkardık, nısf-ı âharini de itâ’m-ı taamla çıkarmayalım mı?’ buyurduğu mervidir.¹⁵⁰”

Örnek 2- Yâsin sûresi’nin 30. ayetinin tefsirinde peygamberi alaya almanın o gün için sakıncası ne ise bugün için de aynı olduğunu şöyle ifade ediyor: “Resulü istihza ile resulün şeriatını istihza beyninde fark yoktur. Rasulün vefatından sonra şeriatı istihza edenlerin halleri de tahassüre şayandır. Binaen aleyh, zamanımız süfehâsından şeriat-ı Ahmediyeyi istihfaf ve istihza edenler de aynı hasrete mahkûmdurlar.¹⁵¹”

Örnek 3- Yine Yâsin sûresi’nin 46. ayetinde şu ifade yer almaktadır: “Ayetle murad, mucizeye ve mucizenin gayr-ı delâile şamildir. Asr-ı saadet münafıkları gibi zamanımızda dahi bütün ayetleri inkâr ve ahkam-ı İlâhiyyeyi istihza eden ve bu misilli arzular ve heveslerini tervice ve zuafâ-yı müsliminin itikatlarını iptale çalışanlar da vardır.¹⁵²”

Örnek 4- Mülk sûresi’nin 15. ayetini de şu şekilde tefsir etmiştir: “Çünkü arzı sizin isti’mâlinize sâlih kıldım. Ovalarında, dağlarında seyr-ü hareket sizin için mübahtır ve hâsıl olan rızıktan yeyin. Zira sizin için helaldir demek,

---

¹⁵⁰ Menzioğlu, age, varak no: 28b

¹⁵¹ Menzioğlu, age, varak no: 141a

¹⁵² Menzioğlu, age, varak no: 143b

tembel olmayın, çalışın demektir.¹⁵³”

---

¹⁵³ Menzioğlu, age, varak no: 17b